

CÂNDIREA

No. 5

MAIU

S U M A R U L :

I. PETROVICI: Ideea de Neant	161
D. CIUREZU: Am omorât	170
GIB. I. MIHĂESCU: Mâna	174
RADU GYR: Poesii	179
VICTOR PAPILIAN: Îndoiala	181
EMIL GIURGIUCA: Copila	194
GEORGE VOEVIDCA: Amurg rustic	195
EMIL CIORAN: Melancolia	196

IDEI, OAMENI, FAPTE

AL. POESCU: „Filosofi și sisteme” de I. Brucăr	200

CRONICA LITERARĂ

OVIDIU PAPADIMA: Lucian Blaga: La cumpăna apelor. C. Antoniadu: Machiavelli. — Nicolae Țimiraș: Ioan Creangă	202

CRONICA PLASTICĂ

AUREL D. BROȘTEANU: Theodor Pallady	206

CRONICA SPECTACOLELOR

PAUL STERIAN: Teatrele bucureștene	207

DESENE ÎN INTERIOR: Demian și Șt. Dimitrescu.

ANUL XIII

No. 5

GÂNDIREA

IDEEA DE NEANT

COMUNICARE FĂCUTĂ LA ACADEMIA DE ȘTIINȚE MORALE ȘI POLITICE DIN PARIS,
ÎN ȘEDINȚA DELA 4 MARTIE 1933

DE

I. PETROVICI

Îmi amintesc că pe când eram încă foarte tânăr, am cetit o conferință a lui Ferdinand Brunetière, în care autorul prevenea pe auditori dela prima frază, aruncată ca o provocare, că va fi monoton și plicticos.

Din partea sa, aceasta era mai degrabă o tactică de orator, decât o mărturisire sinceră. În ce mă privește, sunt adânc convins că memoriul pe care vi'l înfățișez e foarte arid și lipsit de orice farmec. Tema e prea abstractă și se găsește la hotarele speculației filozofice. Suntem departe de domeniul faptelor concrete și nu dispunem, ca mijloace de investigație decât de acele ale logicei pure, cu inevitabila primejdie de a aluneca în subtilități.

E adevărat că ideea de neant poate să aibă și un răsunset afectiv, — ea poate să treacă în regiunea sentimentelor noastre, să miște și să turbure sufletul nostru. Mai ales prin conexiunea cu ideea de moarte, — cuvântul Neant e în stare să ne înfioare, dând celor mai mulți dintre noi, un sentiment de adevărată groază, iar câtorva poate, o speranță de eliberare fericită, pe care marii poeți au exprimat-o adese ori.

N'am decât să citez câteva versuri celebre, mai ales că literatura bună e totdeauna ascultată cu plăcere, de exemplu acelea ale lui Leconte de Lisle :

Et toi divine mort ou tout rentre et s'efface
Accueille tes enfants dans ton sein étoilé ;
Affranchis-nous du temps, du nombre et de l'espace,
Et rends-nous le repos que la vie a troublé.

sau acele ale lui Sully Prudhomme :

Chaque instinct n'est qu'une piège et l'amour qu'une embûche
Où le couple attiré par l'espèce trébuche
Et rougit de pourvoir la mort en procréant.
Volonté, ton salut, c'est de tendre au néant !

În paginile care vor urma, toată această latură sentimentală va fi cu îngrijire evitată. Mă voi mărgini să judec valoarea logică a ideii de Neant, drepturile pe care le are pentru a fi socotită ca o idee valabilă, cât și consecințele sale filozofice. Căci valoarea ideii de neant e subiectul unor mari controverse, cu toată părerea lui Bergson care spune :

„filozofii nu s'au ocupat de loc cu ideea de neant“, părere care în orice caz ar trebui amendată, spunând că ei s'au ocupat mai mult în trecut.

Este incontestabil că ideea în chestiune, prezintă foarte mari dificultăți. Pentru ca o idee să fie adevărată, ea trebuie să corespundă la ceva obiectiv. Dar a spune că Neantul există adevărat, e a afirma o contradicție, din moment ce Neantul împiedică negarea oricărei existențe. Și a spune pe de altă parte, că Neantul nu există, înseamnă tocmai a-l nega. Orice subiect de propoziție trebuie să fie un lucru real, oricât de vag am vrea să-l presupunem, și atunci Neantul n'ar putea fi subiectul vreunei propoziții valabile. Este adevărat că simpla prezență a cuvântului Neant mai în toate limbile, sau a cuvântului „nimic“ ca opus la „ceva“, ne anunță prezența unei idei precise în spiritul nostru, a unei idei pe care aceste cuvinte o exprimă. Dar câte idei false și artificiale nu găsim noi în spiritul nostru primitiv? Chiar noțiuni care par adevărate și stâlpi ai cunoașterii noastre — cum e cauzalitatea sau substanța — au fost serios atacate de critica filozofică.

S'ar putea cita o întreagă serie de cugetători care se pronunță contra ideii de neant, — luată în sensul unei negări totale și absolute a existenței, — pe care o găsesc contradictorie, himerică, deci o pseudo-idee.

Să-mi dați voie să încep citațiile cu un filozof român care a trăit în a doua jumătate a secolului XIX-lea, Vasile Conta, și care și-a publicat operele lui în franțuzește, după ce mai întâi apăruseră în limba sa maternă. În cartea sa „Teoria fatalismului“ ca și în „Ondulația universală“, el se declară un adversar hotărât al ideii de neant și de repaos absolut. Natural, el admite ideea de neant relativ și de repaos relativ, noțiuni de altfel imposibile de înlăturat.

În aceeași serie, trebuie să dăm un loc de onoare marelui filozof francez, Bergson, care ne-a dat despre Neant un prea frumos capitol în celebra sa carte „L'Évolution créatrice“. După dânsul, „a suprima un lucru înseamnă a-l înlocui cu un altul“ și „dacă a înlătura un lucru înseamnă a-l înlocui cu un altul, ideea unei înlăturări totale e tot atât de absurdă ca și cea a unui cerc patrat“. Bergson adaugă câteva reflecții despre funcția de a nega, despre însăși negarea, spunând că ea este mai degrabă de natură socială și pedagogică. „Ideea de abolire nu e o idee pură... Ea se naște când fenomenul substituirii e tăiat în două, de un spirit care nu consideră decât prima parte, fiindcă numai aceia îl interesează“. Negarea „e făcută pentru a corija și a preveni o eroare pe care o presupunem că este mai degrabă eroarea altuia“. Bergson ne amintește de asemenea raporturile strânse care există între negație și nevoile noastre de acțiune, — cele mai multe străine de necesitățile gândirii. „Este incontestabil, spune dânsul, că orice acțiune omenească își are punctul de plecare... într'un sentiment de absență, nu căutăm un lucru decât pentru că îi simțim lipsa. Acțiunea noastră pleacă de la „nimic“ spre „ceva“ și esența ei constă tocmai în a broda „ceva“ pe canavaua „nimicului“. Aceasta e direcția și mersul acțiunii noastre. Speculația noastră nu se poate opri să facă la fel... și astfel se înrădăcește în noi ideea că realitatea umple un vid, și că Neantul conceput ca o absență totală, preexistă tuturor lucrurilor, de drept, dacă nu de fapt“.

Caracterul artificial al ideii de neant e de asemenea afirmat de M. Blondel, cu câteva nuanțe personale care îl îndepărtează, în ce privește detaliile, de concepția bergsoniană. Și dânsul e de părere că gândirea noastră refuză să conceapă Neantul dar adaugă că secretul necesităților noastre intelectuale se raportează la mișcările cele mai intime ale voinței și noi nu concepem Neantul fiindcă nu-l voim și nu-l putem voi“. În timp ce după Bergson, subiectivitatea noastră crează ideea de Neant, — contestabilă în ea însăși, — după Blondel, necesitățile noastre psihologice adânci, împiedică această idee de a se constitui în mod efectiv.

Trebuie să menționăm și lucrarea recentă a lui Louis Lavelle „De l'Être“, în care acesta aduce lovituri incisive ideei de Neant. Autorul ne spune, printre altele, că „pentru a se afirma Neantul, trebuie să presupunem mai întâi un subiect care îl afirmă dar care face parte neapărat din existență“ c'am avea deci o contradicție și apoi că „Neanțul fiind excluderea existenței, exclude și propria sa existență“.

Să mai cităm un filozof care se așază sub acelaș steag, gânditorul german Oswald Külpe, autorul unei remarcabile lucrări în trei volume „Die Realisierung“ și care pretinde (în vol. 3) că a nega lumea sau a nega gândirea, e unul și acelaș lucru, — că a gândi Neantul înseamnă a înceta cu totul de a mai gândi.

Dar părerea contrarie, care dă ideei de Neant întreaga ei valoare și legitimație, are și ea de partea ei un număr însemnat de gânditori distinși. Neantul se bucură de exemplu, de tot prestigiul unei idei valabile în filosofia finitistă a lui Charles Renouvier. Pătrunzătorul cugetător francez credea cu tărie că lumea a avut un început în timp, că a existat un prim fenomen care nu a fost precedat de nici un altul. Deci, înainte de a apare lumea, domnea pretutindeni Neantul.

Fără să amestece în această chestiune speculații metafizice îndrăznețe, Jules Lachelier e și dânsul pentru ideea de Neant. Dânsul spune într'o notă inserată în Vocabularul d-lui Lalande, că „dacă a exista înseamnă a fi gândit, spiritul poate, cu aceeași libertate, să gândească o existență oarecare sau să refuze a afirma orice existență... Ideea de Neant implică și verifică pe aceia de libertate“.

L. Brunschwig e de aceeași părere, fiindcă ne spune: „atitudinea noastră în fața Neantului, se raportează la facultatea judecării noastre de a se detașa de oricã obiect, pentru a afirma propria sa putere“ ceiace „este, după cum remarcă el însuși, o idee cu totul cartesiană.

Intr'o broșură care a făcut multă vâlvă: „Was ist Metaphysik“ filozoful german contemporan Martin Heidegger proclamă prezența Neantului care înconjoară lumea sensibilă, prezență care ne este relevantă de sentimentul straniu de groază care ne cuprinde uneori și pe care îl stârnește, după acest autor, lipsa oricărui ființări, dispariția tuturor lucrurilor..

Fiecare negație particulară presupune ideea de Neant. Cum putem explica în alt mod însăș posibilitatea unei judecări negative? Intocmai cum un fragment de spațiu presupune — mai ales după Kant, — spațiul întreg, care nu poate fi conceput ca o juxtapunere de fragmente spațiale, astfel fiecare negație particulară e un fragment din imensitatea Neantului absolut. Această comparație nu e a lui Heidegger, ci o analogie pe care o dau sub propria mea răspundere și pe care mi-am permis s'o întrebunțez pentru a face gândirea sa mai accesibilă.

Ar părea poate îndrăzneț, sau cel puțin paradoxal, a prezenta o a treia categorie de gânditori, intermediară între acelea ale adepților acestor două teze opuse. Într'adevăr, cum să găsim o linie mijlocie între afirmarea unui lucru și negarea lui? Intre Neant și Existență? Și totuși în domeniul realității concrete, între două contrarii, se strecoară adesea ori forme intermediare și între două păreri cu totul opuse se pot găsi atitudini mijlocii, de conciliațiune, care fac trecerea de la una la alta. Din cauza acestui fapt cugetătorul englez Alexandre Bain, — confundând domeniul logicei cu acel al experienței și termenii unei dileme raționale cu două contrarii pur empirice, — se întrebă odinioară dacă principiul terțiului exclus, necesar în aparență, era un principiu într'adevăr valabil.

Astfel, în chestiunea care ne preocupă, trebuie să mai pomenim câțiva gânditori care nu se pot clasa în nici una din seriile precedente. Celebrul filozof german Schopenhauer, a fost, — după cum se știe, apostolul Neantului. El făcea din repausul veșnic, din Nirvana, scopul suprem al Evangheliei sale pesimiste. Și totuși la sfârșitul operei sale „Lumea

ca voință și ca reprezentare“ ilustrul scriitor spune textual: „ceiace rămâne după suprimarea totală a voinței pentru acei pe care voința îi mai însuflețește încă, nu e altceva decât Neantul. Și dinpotrivă, pentru acei a căror voință s'a suprimat și convertit, Neant e lumea aceasta atât de reală cu toți sorii și căile ei lactee“. Așa dar Neantul, ca suprimare integrală a tuturor formelor de viață cunoscute de noi, Neantul visat de Schopenhauer cu toate fibrele ființei sale, e ca o medalie cu două fețe. Pe de o parte e suprimarea totală, care se poate concepe foarte bine; — dar pe de altă parte el lasă speranța unei alte existențe, calmă și fericită. Astfel că Neantul lui Schopenhauer nu ne oferă decât suprimarea totală a existenței noastre, dar nu a oricărei existențe. Ceiace dovedește, — fie zis în treacăt, — că neînduratul pesimist arată prin visul său nihilist, nu atât o adevărată dorință de nimicire cât mai degrabă o sete adâncă de viață fericită.

Filozoful german Rickert în subtila sa carte mai nouă „Logica Predicativului“ (Die Logik des Prädikats) crede că putem face din ideea de Neant un subiect de propoziție cu totul valabil, tot așa cum putem face un subiect conceptibil din ideea de „cerc pătrat“. Dar pentru că Neantul e negarea totală a oricărei calități care se găsește în lumea noastră, n'am putea să-i atribuim nici un predicat care să se poată concepe, afară de acel care figurează în judecata negativă lipsită de orice substanță: Neantul nu există. Alungându-l din lumea imanentă, Rickert găsește totuși ideea de Neant un loc în transcendența metafizică, identificându-l cu incognoscibilul, cu realitatea suprasensibilă, postulată altă dată de Herbert Spencer, ca înconjurând lumea noastră, sau de Kant cu „lucrul de sine“, de Schelling cu absolutul său neutru, în sfârșit de toți misticii. Deci, după Rickert, Neantul nu e vidul absolut, ci e o existență complect diferită, o realitate alta decât aceia pe care o cunoaștem. E o opinie foarte asemănătoare cu aceia a lui Schopenhauer și, dacă trebuie să-l credem pe Rickert, o opinie apropiată de aceia a lui Heidegger, cu toate că acesta, sfârșește lucrarea sa „Was ist Metaphysik“, — în ciuda câtorva fraze suspecte, — fixând ca problemă fundamentală a acestei discipline întrebarea următoare:

Dece există o realitate în loc de nimic?...

Înainte de a vă aduce modesta mea contribuție, să-mi dați voie să fixez câteva ja-loane, să fac câteva observații prealabile și mai ales să discut natura câtorva obiecțiuni. Aceasta după ce voi fi anunțat concluzia la care voi ajunge la sfârșitul reflecțiunilor mele și care nu e de loc ostilă ideii de Neant, căci am s'ajung, în ce mă privește, la convingerea că această idee e cu totul fundamentală, că nu o putem îndepărta din spiritul nostru și că trebuie să o acceptăm ca o călăuză pe drumul speculației filozofice.

Ni se spune de exemplu că ideea de Neant, — ceiace este de altfel adevărat despre orice idee, — presupune în prealabil existența unui subiect gânditor, în spiritul căruia această idee se formează; că prezența unui singur subiect distruge Neantul, fiind imposibil pentru oricine concepe Neantul să nu admită că el însuși există. Dar a spune că o idee presupune unul sau mai multe subiecte cugetătoare, înseamnă a afirma un lucru foarte simplu, anume că orice gândire omenească nu poate fi concepută în afară de spiritul omenesc. Cu toate acestea, subiectul individual nu e aproape niciodată o piesă indispensabilă în conținutul noțiunilor, care se elaborează tocmai eliminând subiectul gânditor; mai ales când e vorba de concepte filozofice care sunt, după frumoasa definiție a lui Bergson, produsul „unei sforțări de a transcende existența omenească“. Ne putem foarte bine imagina propria noastră dispariție și cred că această idee nu e falsă, cu toate că pentru a o gândi trebuie să existăm. Dacă obiecția principală contra ideii de Neant constă în faptul că acel care o concepe, rămâne totdeauna prezent, atunci sunt în drept

să-mi pun întrebarea următoare: dacă presupun că ași dispărea, Neantul pe care îl știrbea oarecum prezența mea, se va distruge, ori va deveni și mai perfect?

Un alt argument care ar servi să dovedească netemeinicia ideii de Neant, ar fi neputința noastră de a ne imagina un vid absolut. Dar oare ideea de spațiu e falsă fiindcă nu ne putem închipui un spațiu gol, lipsit de orice obiect, fără nici un conținut?

Spațiul pur, — concept perfect valabil, — este și dânsul în ciuda dimensiunilor sale, un fel de nimic, e aproape Neant și ne amintim cum a fost definit o dată de Herbert Spencer: „Un nimic cu trei dimensiuni“.

Trec peste obiecții care sunt mai mult jocuri de cuvinte, cum e următoarea: „Dacă Neantul e negarea oricărei existențe, nu există nici dânsul“, — fiindcă aici desigur cuvântul a exista nu are același sens în amândouă cazurile. Când afirmi că Neantul există sau că ar putea exista, aceasta poate avea aerul că îi împrumutăm un fel de corp, o esență, — ceiace ar fi desigur contradictoriu, — dar în fond acea frază nu e decât un fel de a spune că ideea de Neant e valabilă.

Spiritul nostru a avut întotdeauna manii intuitive și procedee materializante. Orice noțiune luată ca subiect de propoziție se transformă pe nesimțite în substanță. Aceasta e soarta tuturor abstracțiilor, construite de spiritul nostru, și Neantul nu a putut scăpa nici el de această primejdie inevitabilă, primejdie mai mare pentru el decât pentru ori care alt concept, de oarece a-l substanțializa pe dânsul înseamnă a-l nega în același timp. Dar manile noastre intuitive nu dovedesc nimic, — deși recunosc că ele sunt foarte puternice și că ele aproape au reușit să asimileze o judecată obiectivă cu o judecată asupra unui obiect.

Mă voi opri mai mult asupra punctului de vedere al lui Bergson, dezvoltat cu un incomparabil talent în capitolul la care m'am raportat. De câte ori am citit acest pasaj, am avut impresia constantă, că era vorba mai ales de geneza psihologică a ideii de Neant și de împrejurările concrete care creează negația. Dar explicația psihologică nu se suprapune niciodată complect peste problema logică, și originile psihologice cele mai modeste nu prejudecă în ce privește valoarea unei idei.

E adevărat, și Bergson afirmă cu tărie, că o ființă care nu ar avea memorie și a cărei inteligență inferioară s'ar mărgini să primească senzații pe ecranul conștiinței sale, nu ar avea ocazia să nege ceva, fiind silită să afirme întotdeauna. Dar o astfel de ființă inferioară să fie oare oglinda fidelă a adevărului?

O ființă fără memorie ar rămâne în mod necesar străină gândirii filozofice, — și chiar oricărei gândiri propriu zise. După Bergson, negația se mișcă pe planul social și pedagogic, — deci pe un plan derivat creat, de nevoile vieții practice.

Incontestabil că un astfel de plan există în realitate. Dar afirmația poate și ea să se adapteze necesităților practice.

După cum judecata negativă presupune, în general, o afirmare eronată care trebuie îndepărtată, — voi spune că creta nu e neagră atunci când cineva îmi va afirma contrarul, — judecata afirmativă poate avea același rol: a înlătura o negare falsă care se opune adevărului. Jules Lachelier era de aceeași părere când spunea: „E foarte adevărat că nu e nevoie să negăm decât ceiace ar putea fi afirmat; dar inversul nu e mai puțin adevărat și nimeni nu-și dă osteneala să afirme decât ceiace ar putea fi negat. Această masă e albă, implică faptul că ași putea crede că ea nu e albă“. Și, ași putea adăuga în această ordine de idei, că existența cuvântului „Da“ ca simetric cu cuvântul „Nu“, ar fi un fel de probă că judecata afirmativă poate avea și misiunea socială de a lupta contra unei propoziții false — măcar eventuală — după cum judecata negativă are rolul de a înlătura o afirmare greșită.

Dar alături de planul social există planul superior al mecanismului gândirii. Iar negarea ca și afirmarea e o piesă esențială a acestui mecanism.

Două, cel puțin, dintre axiomele supreme ale gândirii logice: principiul contradicției și acel al terțiului exclus, implică negarea ca element indispensabil.

Suntem cu toții de acord cu Bergson, că nu putem nega un lucru fără să ne gândim în acelaș timp la dânsul. E așa dar foarte probabil că ideea de Neant presupune pe aceea de existență (cum de altfel nu se poate concepe în mod clar existența fără a implica Neantul). Dar un termen corelativ nu e un termen absurd, și din faptul corelației sale nu decurge niciodată condamnarea sa.

E timpul să înlocuim acum latura polemică cu o alta mai constructivă și mai sistematică.

Mi se pare incontestabil că realitatea ca atare e un fapt, dar nu un fapt necesar. Dacă existența lumii ne-ar fi fost impusă într'un mod obligatoriu pentru gândire, — atunci n'ar exista, probabil, nici o diferență între științele rațiunii și științele de fapte. Atunci faimosul „Cogito“ al lui Descartes, — care apărea în ochii marelui filozof, ca singura insulă solidă în cutremurul indoelii universale, — poate nu ar fi avut importanța unei descoperiri fundamentale, dându-ne bucuria de a găsi măcar un lucru, de a cărui existență să fim siguri. Dacă nu am putea să negăm existența și să gândim Neantul, descoperirea lui Descartes nu ar fi avut importanța pe care o cunoaștem, — având totuși desigur o alta, dar mai restrânsă și mai modestă. Deci existența e un fapt, un fapt firește incontestabil, însă în orice caz un fapt material, care nu ne silește să-l admitem în mod necesar. E adevărat că unii autori, — printre care Lavelle, — au susținut că ideea de existență depășește pe aceia de inteligibilitate, fiindcă inteligibilul nu e decât un aspect al existenței și că ar fi o greșeală a cere existenței ca atare să pară necesară ca o axiomă, ea care trebuie să rămâie superioară la orice determinare posibilă, chiar și la cea a raționalității.

După părerea mea, pe planul experienței și al lumii perceptibile, nu se pot concepe decât două feluri de existențe (tocmai cele două forme clasice): existența sensibilă (sau mai bine zis empirică) și existența inteligibilă. Ultima implică prin ea însăși forma necesară ca un element constitutiv și indispensabil, cea dintâi, deși la început în afara exigențelor raționale, — aspiră totuși în mod constant să devie inteligibilă, să se încadreze în forme intelectuale, după cum dovedește în mod elocvent istoria științelor pozitive.

În această lume cel puțin, nu există moduri de a fi, scutite de obligația de a avea un raport oarecare cu ideea de necesitate, și care să nu-și piardă din prestigiu dacă nu reușesc să se încadreze în rațional. De altfel, cine face din judecata negativă: *Neantul nu există*, singura judecată ce se poate concepe având ca subiect noțiunea de neant, înseamnă că ridică această propoziție, la rangul unei judecăți necesare. Și dacă această judecată: *Neantul nu există*, ar fi cu adevărat obligatorie — cum vrea să susție și Lavelle — atunci tot atât de necesară devine și judecata contrarie, afirmarea că realitatea există. Iată deci că cu toată voința de a ridica conceptul de existență deasupra inteligibilului și necesarului, părem totuș foarte mulțumiți să-i dăm, măcar indirect, câteva întăriri inteligibile, câteva raze oblice de necesitate rațională, — ceace se întâmplă în mod fatal, dacă facem din neant o noțiune pe care gândirea noastră o respinge din toate puterile, prin însăși natura ei.

În loc de a face din imposibilitatea Neantului, un fel de garanție pentru necesitatea existenței, necesitate pe care intuiția noastră nu o confirmă niciodată, fiindcă existența ne apare ca un fapt și nimic mai mult, — am putea lua mult mai ușor drumul opus, considerând caracterele iraționale și precare ale existenței ca un fel de dovadă a posibilității

Neantului, sau cel puțin a legitimității ideii de Neant, prezentă în mintea noastră și conceptibilă în cadrul cugetării abstracte.

Ași putea adăuga că fără ideea de Neant, — cel puțin ca o posibilitate, — faptul existenței nu ar apare niciodată învăluit de mister. Și fără impresia de mister, nu ar mai fi nevoie de explicații supranaturale, nevoie rămasă vie în ce privește origina lumii și servind de motor tuturor religiilor. Neantul e o idee odihnitoare și — lucru care merită să fie remarcat, — se pare adesea că o teorie științifică e cu atât mai satisfăcătoare *cu cât ultimele sale elemente sunt mai apropiate de Neant.*

Dacă urmărim evoluția științelor naturii, în cărțile atât de bogate ca informație ale lui Meyerson (*Identité et Réalité, L'Explication dans les Sciences, etc.*) constatăm că sforțarea pentru a găsi o bază inteligibilă explicării lumii sensibile, se îndreaptă în mod constant către mici puncte omogene foarte apropiate de spațiul pur. Cercetările științifice au totdeauna scopul de a elimina diversitatea calitativă a lumii, ceiace corespunde, de altfel nevoiei noastre de unitate.

Dar există o ultimă diversitate care rămâne totdeauna, aceea a celor doi termeni correlativi: „ceva“ și „nimic“. Ei bine, atomii sau punctele spațiale de care vorbește Meyerson când urmărește progresul științei, sunt, mai mult sau mai puțin, cred eu, un fel de compromis, o tranzacție făcută pentru a concilia cea ultimă diversitate care mai rămâne în picioare și ai cărei termeni sunt deopotrivă de prezenți spiritului nostru.

A deduce spectacolul lumii din jocul atomilor imprăștiți în spațiu, este, — s'ar putea spune, — a-l deduce aproape din nimic, nu voi spune din Neantul absolut, fiindcă acești atomi, cu toată micimea și omogeneitatea lor, se găsesc încă departe de adevăratul Neant.

Poate că una din cauzele de succes ale materialismului, o cauză mai degrabă ascunsă decât mărturisită, a fost tocmai aceasta: impresia că ne apropiem de o explicație satisfăcătoare, care aruncă o punte între existența totdeauna enigmatică — și Neant care — odată admis — nu mai prezintă nici o problemă pentru gândire.

Dar cum am susținut că Neantul se poate concepe, recunosc cu aceeași tărie că nu putem concepe trecerea dela neant la ceva. Nu mă servesc pentru aceasta de argumentul invocat de Lavelle, că o asemenea trecere postulează existența timpului, și timpul trebuie conceput înăuntrul existenței, iar nu în afară ei. Căci pentru același motiv n'am putea deduce, într'un mod inteligibil, lumea nici din Dumnezeu etern, fiindcă nu putem lega împreună temporalul și întemporalul.

Chiar dacă concepem pe Dumnezeu numai ca organizatorul lumii și nu creatorul ei, apar aceleași dificultăți logice, ceiace i-a scăpat din vedere lui John Stuart Mill în ale sale „Incerări asupra Religiei“ în care respinge ultima ipoteză admitând totuși pe cealaltă și găsiind-o mai compatibilă cu cerințele gândirii.

Imposibilitatea trecerei dela neant la „ceva“, se explică într'un mod mai simplu, — în afară de ideea de timp, — fiindcă cei doi termeni correlativi se găsesc tot timpul în stare de excludere reciprocă. De aici provine impresia stranie pe care ne-ar face-o un prim eveniment, un fenomen inițial, — născut prin generație spontană, — așa cum îl preconizează filosofia lui Charles Renouvier.

Cum nu există trecere de la „nimic“ la „ceva“, nu se poate concepe o trecere nici dela posibilul pur, la real, afară doar dacă nu socotim fără voie posibilul ca un real camuflat. De aceasta realul care ar fi zămislit de simplul posibil ne dă la rândul său o identică impresie de straniu, cum o putem simți de exemplu, în fața altei teorii celebre a lui Stuart Mill, care lipsind materia fizică de orice substrat și consistență, o definește: pur și simplu o posibilitate de senzații.

Am spus deja, după ce am încercat să arăt argumentele mele, că ideea de Neant e valabilă și că nu o putem îndepărta din spiritul nostru. Dar fiindcă noi suntem puși în același timp în fața existenței efective, și aceasta rămâne scopul unic al tuturor explicațiilor noastre, trebuie să admit că noi nu putem concepe Neantul absolut *nici înainte existenței, nici după ea. E vorba de o chestie de fapt, și nu de o chestie de drept*, fiindcă ideea de Neant, repet, se poate foarte bine concepe ca atare. Ceiace nu se poate concepe, este trecerea dela neant la existență, sau dela aceasta la neant, din moment ce existența ne-a fost și ne este dată. Să observ, între paranteze, că cu toate că sunt unele dificultăți și aicea, concepem mai ușor un Neant care înconjură lumea, care coexistă odată cu ea. Un astronom francez, Charles Nordmann, expunând noile teorii ale mecanice, compară universul nostru stelar cu „o uriașă bulă de eter, printre alte bule de eter împrăștiate, rătăcind într'un spațiu vid de eter“, — deci într'un mediu complet gol, adevărat spațiu absolut, pe care îl putem asimila cu Neantul.

Dar dificultățile sunt cu mult mai grele când e vorba de un Neant care precede sau urmează existența, — și când trebuie să derivăm existența din Neant. Știu că s'a protestat de multe ori contra tendinței de a explica originea lumii, admitând cel mult ca problemă legitimă, derivarea unei lumi organizate dintr'o alta mai haotică, fără să cercetăm și secretul acesteia. Ni se spune că ar fi vorba de o falsă aplicare a principiului de cauzalitate, principiu care trebuie să se limiteze la „explicarea schimbărilor“ și „noutăților“ fără să-și întindă puterea asupra elementelor constante, la cea ce perzistă și subzistă. Dar prezența ideii de Neant în spiritul nostru are darul de a face din însăși existența, un fel de „noutate“, de „aparitiție“, un fapt contingent. Este deci imposibil a împiedica gândirea să se ridice dincolo de existența lumii cunoscibile și singurele lucruri care se pot sustrage demonului cercetărilor noastre sunt numai acelea care prezintă o rațiune suficientă și care ne dispensează de a ne mai pune întrebări. În fața a ceiace se impune ca necesar, gândirea noastră se oprește dela sine. Dar fără aceasta, ea e tot timpul în mers și nu există mijloc în stare s'o împiedice de a-și urma drumul său. Rațiunea noastră știe din instinct că ea nu-și va putea niciodată potoli nevoia adâncă de cunoștință integrală, dacă rămâne închisă în cadrele acestei lumi. Nu e vorba nici de grabă, nici de nerăbdare când voim să depășim lumea care ne înconjoară, și când căutăm dincolo de dânsa un principiu odihnitor unde întrebările dispar. Impinși de acest resort implacabil, atâția cugetători au trebuit să construiască deasupra acestei lumi, o existență superioară, incognoscibilă, pe care au înzestrat-o cu facultatea de a se explica singură, o existență care ar găsi în sine tot ce-i trebuie (qui se suffiraît à elle-même), ceiace nu e cazul cu lumea pe care o cunoaștem.

Arătasem în prima parte a acestui studiu, că filozoful german Rickert ar vrea să identifice Neantul cu Incognoscibilul, care ar fi tot o realitate, însă cu totul alta decât aceia pe care o cunoaștem. E adevărat că putem găsi la aceste două noțiuni câteva aspecte comune. Mai întâi amândouă sunt concepute ca fiind lipsite de calitățile lumii cunoscibile. Apoi amândouă ar fi noțiuni odihnitoare și terminale. Dar afară de asta nici o apropiere nu e posibilă, de oarece incognoscibilul e un gen de existență, în timp ce Neantul e negarea absolută, dacă nu e luat la figurat.

Dar cred că e greșit a le confunda împreună și pentru un alt motiv important. Sototesc că noi construim această idee de incognoscibil, tocmai din cauza neputinței noastre de a deduce lumea din Neant, și în aceeași măsură pentru că existența sensibilă, chiar elaborată de inteligență, nu poate fi explicată prin ea însăși, afirmându-se ca necesară.

În fond noi ne imaginăm incognoscibilul pentru a scăpa de Neant, și siliți să renunțăm la ideea îndrăzneată de a deriva din „nimic“, „ceva“, ne gândim să scoatem pe

„ceva“ dintr'un „altceva“, care natural depășește puterea noastră de cunoaștere, dar pe care îl concepem ca „un absolut“ odihnitor, ca și Neantul, însă departe de a fi ca acesta, abisul și vidul total, ar fi tocmai existența complectă și necesară. Incognoscibilul înlocuiește Neantul, nedestoinic a servi ca principiu lumii, îl înlocuiește cu păstrarea a câtorva asemănări aparente. Incognoscibilul nu e desigur un concept clar; e mai degrabă schema unui concept și — înainte de toate, — o speranță ¹⁾.

Gândirea filozofică, schițând incognoscibilul, găsește în tradiția seculară o idee gata făcută și împodobită cu prestigiu și lumină: *ideea de Dumnezeu*.

E adevărat că această idee supremă are mai multe izvoare în sufletul omenesc. Dar ea conține totdeauna un element de logică intelectuală grație căruia o putem lega de incognoscibilul metafizicienilor. Incognoscibilul devine atunci Dumnezeu puternic, stăpânul absolut al lumii, care umple sufletul nostru insetat, rămânând tot atât de puțin reprezentabil gândirii noastre mărginite.

Ideea de Neant cu dificultățile ei inevitabile, dar cu prezența ei suverană în adâncul spiritului nostru, — prezență a cărei consecință ar fi contingenta existenței, — este o etapă către ideea de Dumnezeu, resortul care ne împinge către conceperea Absolutului. Ideea de Dumnezeu ca și ideea de Neant este un „punctus terminus“, un țărnm unde gândirea oboșită poate să ajungă la odihnă.—*Ași putea spune că ideea de Dumnezeu e echivalentul existențial și fecund al ideii de Neant, radicalmente goală și sterilă.*

Spiritul caută în Dumnezeu ceiace Neantul, cu toate ademenirile lui vremelnice, — nu-i va putea oferi niciodată. Poate că spiritul absolut, — dacă se poate întrebuița la aceste înălțimi cuvântul spirit, furnizat tot de lumea pământească, — poate că spiritul absolut afirmându-se ca necesar, deci neputându-se separa de obiectul gândirii sale, nu mai concepe Neantul, — și că acolo sus, această idee e un adevărat non sens.

Dar creațiunea lumii noastre, cu natura ei contingentă, pune dela început bazele negării și ale Neantului, iar conștiința noastră nu face decât să oglindească fidel structura degradată a existenței cognoscibile. Nașterea lui „nu“, a întovărășit geneza lumii; posibilitatea de a nega, — ajungând chiar la negația totală, — caracterizează gândirea noastră, care poate să se separe de orice existență concretă, chiar dacă rămâne legată uneori de câteva axiome formale, dar atât de sărace încât existența reală nu ar putea să isvorască din ele. Din acest punct de vedere e sugestivă concepția, mai mult poetică decât științifică, a lui Platon sau Plotin care ne-au descris geneza lumii acesteia, ca efectul amestecului dintre divin și neant. Nașterea lumii ar fi atunci o decădere sau o scoborâre, — pentru noi misterioasă de sigur, — și printre scăderile existenței cognoscibile putem număra și prezența negativului. Spațiul și timpul, forme fundamentale ale lumii sensibile, ar fi imaginile Neantului. Participarea negativului, la rândul său, face ca existența să fie contingentă și să nu poată da spiritului odihna pe care Neantul absolut deoparte și Existența absolută pe de altă parte, i le făgăduiau.

În orice caz, pentru noi oamenii, negarea, ce se poate întinde până la negația totală, este și rămâne o funcție esențială. Neantul este deci pentru noi o idee care se poate concepe și care chiar prezintă câte-odată o magică atracțiune. Dacă ea ne-a îndepărtat de Dumnezeu, tot ea ne readuce spre dânsul, și grație ei încercăm a urca din nou în paradisul pierdut.

¹⁾ În elocvența sa carte de curând apărută „Le desir du Néant“, Louis Vialle identifică la rândul său Neantul și Existența absolută, cu această diferență importantă, dar tot atât de imposibil de susținut, că în loc de a asimila Neantul cu Incognoscibilul, îl asimilează pe acesta, celui dintâi.

A M O M O R Î T

DE

D. CIUREZU

Șoimul ce-o cădea rotînd pe mâna ta
Și ți-o rupe gândurile,
L-am crescut de mic, prin lunci, cu mâna mea
Care-ți scrie rînduri'e.

Să-l așezi pe umăr, tremurând s'ascuți
Cum se sbat pădurile,
Cum, gonînd spre vâi, săltînd, puhoae 'n munți
Și 'mpreună gurile.

Și fruntea ta, de va 'nflori de soare,
Dogorîndu-ți genele,
Un șoim pierdut, necutezînd să sboare,
L'or dori poenele.

Am urmărit o zi un cerb rănit
Pe munți în sus, prin liniștile grele,
Rupînd tăceri cu chiotele mele
Cu gândul meu de goană 'nebunit.

Și îmi plăcea că mă 'ntreceam cu câinii
Că mă sbăteam prin crengile pădurii,
Cu gropi de răs în colțurile gurii,
Cu tinereți în armurile mîinii.

Din stropii mari de sânge 'mprăștiați
Creșteau în mine rugi de bucurii
Și 'n ochii mei cu apele merii,
Svâcnea un pîlc de grauri speriați.

— „Mai sus, pe munte 'n sus gonîți jivini,
Pe dăra morții proaspătă și-aproape,
Un pas mai mult, un pas să nu ne scape,
Să-i pierdem urma 'n țăncuri printre cîini“ —

Aici s'o fi oprit gemând prelung
Cu glesnele murind de slăbiciune,
Cu ochii mari plângând de rugăciune
S'asculte câinii cum latră și-l ajung.

Și 'n poala de lumină-a unui grind,
A 'ngenunchiat cu sufletu 'n țărână,
Și bun și blând, s'a năruit pe-o rână,
Și-a 'ntins picioru 'n moarte tremurând.

O fi visat vre-o gură de izvor
Că-i gâlgăe răcoarea peste gând,
S'o fi visat prin luncă alergând,
Singurătății dând același dor.

Dar somnul greu de moarte l-a cuprins
Cu tihna lui ferită de dureri,
S'au scuturat pe tâmple-i primăveri
Iar peste ochi amurgul rece-a nins...

Și eu sărind, o clipă am trăit
Tot ramătul pădurilor în vânt,
Unde-am crescut sălbatec din pământ
Cu ochii duși spre-un cer nemărginit.

Vroiam să-i rup grumazii 'n mâna mea
Și ultima-i suflare să i-o sorb,
Să simt svâcnind în sufletul meu orb
Ca 'ntr'un pustiu un cau de cucuvea.

Dar mâna mea în piatră s'a oprit
Și fruntea 'nnalt păru că se destramă,
Fugea spre văi pădurea de aramă
Și 'n calea mea o poartă-a răsărit.

O poartă grea, de piatră fără veac,
Cu vremea strânsă bulgări pe țățâni,
Și-au hăuit în vânturi patru câini
De-a tremurat pământul ca un lac.

O peșteră de spaimă s'a făcut
În trupul meu — șuvoi clocotitor, —
Simțeam cum vinele din carnea mea cobor,
Spre bulgării din care s'au născut.

Neastâmpărul din mine, ca un laț,
Mi-a 'nțelenit furtuna mea amară,
Din țeasta mea un șoim simțeam că sboară
Cu aripi largi spre zările de smalț.

Păream un jep întins, fără puteri,
Cu lepedea de slavă peste mine,
Nu 'nțelegeam nici culmile senine,
Nici văile cu fagi și primăveri.

Dar poarta grea minunea și-a deschis
Și cerbul blând în față mi-a venit,
Cu ochiul larg de moarte impietrit
Și nerozia mâinii mele-a lins.

Un om bătrân mai alb decât lumina
A sărutat durerea lui amară
Și 'ndemnul meu pune pe ei o pată
Cu ochii mei, cu fruntea mea, cu tina.

„Au tu ce vii gonind singurătăți,
„Cu sufletul năvod de bucurii,
„Subt urma ta sălbatecă nu știi
„Că gem dureri și mor singurătăți.

„Ți-ai omorît întâia ta nălucă,
„Crescută sfânt în liniști de pădure,
„Cu ochii goi spre vârfurile sure
„Ți-ai omorît întâia ta nălucă.

„Ia-ți urma înapoi și te coboară
„Că stropii mari de sânge-au înflorit
„Și 'n floarea lor, se 'neacă-un răsărit
„Ce din adânc se 'nalță și coboară...

Și-am coborît cu sufletul înfrânt,
Și m'am mirat de flori și de izvoare,
De ramurile frunzărind spre soare
Ca niște brațe 'ntinse din pământ.

Am ridicat în cuib un pui căzut
Și m'am ferit să calc peste-un gândac,
Și 'n luminișul alb vedeam cum se desfac
Inaripări ce nu le-am mai văzut.

Un cântec nou mi-a unduit în gând
Ca un pârâu strălucitor de șes,
Adâncul meu atunci l-am înțeles
Cu ochii mei de moarte tremurând.

Intâia mea mișcare largă, moale,
Din râsul meu — o coamă de mistreț —
Intâiul gând de înălțimi măreț
Ce 'n văi adânci lumina și-o prăvale.

.....

Pe-o coaje de mesteacăn am negrit
Tot visul meu de noapte și de brumă
Și ți-l trimit, cum ți-aș trimete-o glumă
Ce vreun hăitaș la foc mi-a povestit.

Nu-ți turbura privirea ta prelungă
Și nu-ți mișca tăcerea de pe gene,
El va veni din larg rotind alene
Că gândurile mele îl alungă.

Privește 'n ochii lui rotunzi și mici
Ca din mărgeaua lor să te culeg
Și gândul tău din aripi să-l desleg,
Să-mi cadă 'n pumni, un roi de licurici.

Și de-i mai vrea să știi de unde sânt,
Intreabă șoimul meu crescut în soare,
Că mâna mea se 'ntinde și mă doare
Cu rostul ei de cer și de pământ.

M Â N A

DE

GIB. I. MIHĂESCU

Când ieși afară din oraș pe drumul înaripat multiplu cu tarlale negre și verzi, de primăvară, dădu maximum de viteză. Mâna-i sigură rămânea neconținut fermă pe volan; nici cel mai mic tremur, care s'ar fi repercutat în drumul de săgeată al mașinei, ar fi făcut să-i oscileze botul zănatec, tăind în dreapta și în stânga cu o iuțeală la fel de nebună iuțeala cea dreaptă a direcției inițiale, ar fi nemerit poate la cea dintâi cotitură în șanțul larg al șoselei și totul, toată mașinăria asta de piele, de carne și gând zvâcnitor, de tinichea, de fier și de gaze duduitoare, s'ar fi prefăcut la moment în nemișcare și liniște!.. Ah, liniște mai ales, liniște profundă, grozavă, nesfârșită ar trebui pentru tâmpelile ăstea care nu se mai opresc odată...

Dar niciun tremur... Mâna aceasta, toată fala lui, întreaga expresie a personalității sale... nu poate să șovăe. Nici cu o infinitate de părticică dintr'un milimetru... mâna asta care a purtat prin drumurile obscure ale viscerelor omenești, de nenumărate ori, tăiușul cel mic și sclipitor, pe-o parte a căruia stătea scrisă viața, dar pe partea cealaltă, clipea cu rece luciu metalic ochiul pânditor al morții. De douăzeci de ani în șir, nici cea mai ușoară smintire, o echilibristică uimitoare pe muchea fină de bisturiu... Mâna asta dreaptă, pe care o ridică acum de pe volan și-i mișcă degetele amuzat ca un copil care acum parcă o vede pentru întâia oară, a păstrat neconținut în ea misterul binefăcător închis în semnul divin al Taumaturgilor și mântuitorilor. Ar trebui să-i cadă în genunchi el însuși, s'o adore și s'o binecuvinteze în extaz mistic. O lume întreagă se închină la ea, la mâna aceasta sfințită, pecetluită de transcendent cu marele har. Atâția salvați, care-l divinizează încă, atâția înfricoșați de cotiturile rezezi ale destinului, masse imense de capete, un întreg popor care-și îndreaptă nădejtile spre ea, ca la o divină și cutremurătoare speranță.

Și'n toată această mare de suflete, unul singur, cel mai apropiat, necredincios și sarcastic, batjocoritor și inconștient: ochi de demon împelițat în cea mai fină piele. Ochi adânci și nevinovați ca geana inserării, părănd cei mai ferveți și mai sinceri: și totuși... e îngrozitor! Privirile astea candido îl insultau tocmai cu nevinovăția lor, îl insultau zilnic, neconținut, cu grozăvia perfectei lor înșelăciuni.

Are impresia limpede, ah, mai limpede ca dimineața asta de primăvară, în care a primit teribilă revelație, că nu va putea rezista covârșitoarei greutate, că umerii lui vor tremura sub povara ei și mâna îi se va mișca... A, da... o singură clintire și întreaga, unanima adulație care-l înconjură va crăpa în bucăți, ca un geometric bloc de marmoră, crăpat înform de corosivitatea umezelilor și de injuria insectelor. Mâna îi va tremura fatal și el nu va mai putea supraviețui mândriei ei înfrânte, rușinate.

Acesta e adevărul adevărat și de-acum altfel nu mai poate să fie.

Mașina l-a săltat deodată brusc și sălbatec, înclinându-i capul în sensul circular în care vrea să-l svârle; el s'a agățat strâns cu mâinile de volan și a rămas. Altfel ar fi fost aruncat poate drept înaintea roților acestora care aleargă zănatec sub voința nervilor lui și propria lui mașină s'ar fi repezit cu iuțeală de fulger, să-l ia în colți, de jos, ca un imens și groaznic mistreț...

Marele chirurg zâmbește. Până acuma totul ar fi fost terminat... Terminat, a, cuvântul acesta ca un balsam, cuvântul care încheie și care potolește. Definitiv.

Și el repetă: definitiv, definitiv. Privește cu ură mâna stângă, care s'a grăbit să se strângă de volan, înfricoșată. La cea dreaptă nici nu se uită, ca și când ea nu s'ar fi agățat poate mai prompt și mai strâns decât cealaltă de roata lucie și bună la pipăit. O, pe dreapta nu poate fi supărat chiar pentru nicio vină... chiar pentru orice greșală de-acum înainte...

Totul s'ar fi sfârșit și sătenii ăștia, cu cari se întâlnește acum și cari feresc de departe în lături, i-ar fi cules leșul, lăsat în urmă de mașina fără cap, făcută țandări de primul copac. I-ar fi căutat prin buzunare, l-ar fi jefuit... dar scrisoarea destăinuitoare ar fi lăsat-o... Canalile, nemernicii...

Și el dă și mai grozavă goană mașinii, contra noului pâlț de cămăși albe, care s'a ivit în zare și care se risipește cuprins de panică, furnici de zăpadă pe panglica fără sfârșit a șoselei.

De-ar fi lăsat-o...

Tot ar fi luat... toate lucrurile de preț de pe dânsul; moartea i-ar fi luat cea dintâi mâna, furată din cer, și ar fi chicotit de victorie, fugind cu ea îndărăt spre nori... Numai dovada trădării și a rușinii ar fi rămas, răsând obraznic și sfidător, deasupra ruinei de glorie și de geniu, ca un escrement pe-o marmură celebră. E tot ce mai poate rămâne, pe urma frumuseții acestei vieți: și canală grosolană ar fi răs satisfăcută de asemănare.

Viteza începe să slăbească... scârbit de grotescul imaginii, marele izbăvitor, încetinează și întoarce...

Și drumul înapoi îl face domol, agale, toată eleganța asta suplă și sclipitoare de sub comanda sa, înaintează acum domol, agale, rușinos de ridicul... un Kreiser imperial, mergând ca un car cu boi...

La marginea orașului a oprit. Unde poate să se întoarcă? Acasă? Cum? Ca să simtă în prima vorbă cu care l-ar întâmpina, toată palma trecutului? În prima vorbă mieroasă și candidă, inocentă... Și el ce-ar putea răspunde, care ar fi primul lui cuvânt de răspuns? I-e cu neputință să constituie această scenă, această groaznică perspectivă...

Dintr'un salt, a trecut șanțul larg și s'a lăsat pe mușchiul verde și galben, care căpтуșește muchia hududoiiului.

Contactul pământului îi face bine par'că: o plăcere curioasă îi se furișează în suflet: să se simtă călător obosit, să-și acorde ultima odihnă, aci la câțiva pași de ținta călătoriei. Dar pacea asta minunată, pe semne nu i-e dat s'o guste decât în treacăt; două sclipituri de mașini ce-au irumpt din strânsoarea ultimelor case, depărtate, ca niște cuburi

colorate de copii, îl fac să sară, să se repeadă la botul mașinei, să-i ridice învelitoarea metalică, să se prefacă ochi scormonitor, cercetând pricinile unei metehne subite...

Consideră cu privire vrășmașă alura crescătoare a celor două mașini inoportune. Mai au puțin, vor ajunge și vor trece... Iar el va putea asculta din nou sfatul pământului... L-au surprins prea de vreme, înainte de a putea lua o hotărâre, înainte de a asculta, cu urechia în răvăneala humei, cu mâna pipăind moalele mușchiului proaspăt și asprul de barbă țepoasă al mușchiului vechi și galben, sfatul moșneagului etern; l-a uitat de mult și-acum se-arată greu la răspuns, bunul și iertătorul moșneag.

Dar din cea dintâi mașină, un braț se înalță și face semn în urmă: amândouă se abat ca la comandă pe marginea dîmpotrivă și stopează...

— Nu, n'am nevoie de ajutor, mulțumește doctorul incurcat de această marcă de solidaritate umană, ce nu mai poate să-l amăgească. Vă mulțumesc foarte mult, e foarte frumos ceea ce faceți, dar pe mine nu mai mă puteți ajuta cu nimic... Am îndreptat eu totul... nu mai am nevoie de niciun ajutor, vă mulțumesc, vă mulțumesc...

— Dar avem noi nevoie de ajutorul dumneavoastră, domnule profesor, răspunde un glas smerit, care face să tresare pe mântuitor, căci recunoaște în el smerenia tuturor celor ce i s'au adresat, implorându-i ajutorul, de douăzeci de ani de zile.

— Prin tot orașul v'am căutat, domnule profesor, și abia v'am găsit urma, reia și mai umilit, alt glas, venind înaintea celui dintâi. Vă rugăm să nu ne lăsați... imploră el...

— Plătim oricât... intrerupse o întonare de bas, care amuți îndată de înfățișarea rigidă pe care figura doctorului, o îmbracă subit la aceste vorbe...

— Altfel mămica mea e pierdută, scumpa mea mămică, gemu sfâșietor un glas de copil...

— Dar, domnilor, mi-e cu neputință... vedeți... tocmai astăzi mi-e cu neputință... Trebuie... am... sunt... în sfârșit, am să vă recomand...

— Vă rugăm, domnule profesor, nu ne lăsați! cerși înfricoșat întâiul glas...

— Orice sacrificii suntem gata să facem, declară semeț, vocea de bas...

— Nu lăsați pe mămica... înaintă cu mâinile împreunate copilul...

— Dar tocmai că mi-e cu neputință... tocmai că... ah, dar ce vroțiți dumneavoastră... ce vroțiți să faceți dumneavoastră... adresându-vă mie... astăzi... dar tocmai în interesul mămicei tale, micule...

— Domnule profesor, domnule profesor...

— ... tocmai ca să scape... să trăiască...

— Nu ne lăsați, domnule profesor...

— Tocmai că mă implorați așa... nu pot, nu pot, mi-e cu neputință... de astăzi...

— Dumnezeuul meu, Dumnezeuul meu! își astupă copilul fața cu mâinile...

Și gemete surde ieșiră din celelalte piepturi. Doar glasul cel gros, trâmbită grav, ca un enorm instrument muzical, complicat și încâlcit, de alamă:

— Dumneavoastră nu vă e nimic cu neputință... orice-ar fi...

Sunetul ăsta jos vibra profund în sufletul savantului. Cum? a început să recunoască, a început să consimtă că o simplă, o comună, o atât de meschină josnicie, a fost în stare să-i amputeze, ca dintr'o singură și sigură izbitură, brațul lui făcător de minuni?.. Brațul ăsta ferm, mâna-i ale cărei degete le desface acum cu o mișcare atât de energică, atât de nesățioasă de faptă și de îndrăzneală?.. o simplă murdărie... o...

— Nu...

— Gândiți-vă la Dumnezeu, domnule doctor...

— Să mergem, înaintă el hotărît spre mașină... să rămână copilul cu mine... ba nu, domnul cu vocea de bas...

Și mâna n'a dat greș nici de data asta. Când totul s'a terminat, el i-a îndepărtat pe toți din sala de operație și-a rămas singur acolo, privind-și mâna și răsfirându-și degetele. A sărutat-o...

Iar glasul de contrabas de alamă i-a răsunat precis în urechi :

— Dumneavoastră nu vă e nimic cu neputință ... orice-ar fi...

— Orice-ar fi... repetă doctorul ca un ecou...

Când intrase aci își dăduse îndată seamă de ce toți oamenii aceia se zbăteau atâta, se zoreau să-l găsească, îl implorau cu ochii umeziți. Pe masa de operații îl aștepta poate cea mai desăvârșită imagine omenească, pe care o văzuse în viața lui. Înainte de adormire, femeia, nenatural de frumoasă, îl învăluise cu ochii ei mari și verzi. I-a încredințat sufletul cu un zâmbet, pe care el l-a acceptat cu o înclinare imperceptibilă, dar sigură a capului. Și până când s'au închis, ochii aceia au rămas ațintiți spre dânsul, în lenta lor împălânjenire, ca spre un mântuitor.

Dar când invelișul pântecului a fost dat de-o parte, aceleași mațe, infecte și ulcerate au ieșit la iveală și el s'a cutremurat; e cu puțință oare, ca în atâta perfecțiune omenească să dăinue atâta putregai! El a curățat aceste măruntae informe de tot putregaiul lor periculos, dar organele readuse la forma lor obișnuită, nu puteau rămâne decât ceea ce trebuiau să fie: aceleași depozite de rămășițe sordide de digestie, dospite și alterate...

Un zâmbet i-a fluturat atunci, deasupra acestui morman de intestine, acest bălegar care întreținea floarea ațipită ce-i zâmbea încă în vis, ca frumoasa adormită din basme... Stătea în puterea lui să curme deodată scabroasa minciună, să anuleze dintr'o singură mișcare, infamia ascunsă sub invelișul oricărei ucigătoare frumuseți. Dar mâna-i mergea singură înainte, nepăsătoare de tot ce putea să cuture sub fruntea lui aprinsă...

O ușurare profund simțită se așezase pe toate ungherele sufletului lui. Și pântecul pângărit de-acasă, ascundea aceeași nemernicie, înainte de a se deschide oricărei nemernicii exterioare. Intru nimic aceasta din urmă, nu adăuga sau scădea o iotă celei dintâi...

Murmure de admirație ieșeau din halatele albe care-l înconjurau. Dar el nu le dădea nicio atenție ... căci se gândea acum, că și mâna asta...

Nu, nu, nu... Nu trebuia să meargă până acolo, era o blasfemie... mâna lui, încalte era o sfântă...

De aceea a trebuit să rămână singur cu ea, să-i ceară iertare, retractându-și umilit ușurința, s'o sărute...

Ea răscumpăraseră de mult, prin minunile-i fără număr, orice păcat congenital... Ci mizeria omenească, pe care ea voia s'o nimicească, se ridică acum asupra-i, hidoasă și ingrată...

Tremurând pentru întâia oară, mâna aceasta sfântă, scoase doar de-un colț, ca pe-un copil bubos de-o ureche, scrisoarea surprinsă. Ochii o cuprinseseră întreagă, o știe doar acumă bine: pe rândurile mici și inghemuite era expusă, ca niște otrepe pe garduri scunde de țară, recunoștiința celui alt, pentru darurile ei ascunse. Și atâta... Ba nu... într'un loc părea ceva străin, ceva ce nu reținuse la prima și fugara lectură ... nu-și aducea aminte, ce fusese în locul acela...

O apropiere și desprinse :

„... cu atât mai mult, cu cât gloria soțului tău mă micșorează și mă umilește, cu cât înalta lui valoare mă face să simt, ori de câte ori mă apropii de dânsul, meschinăria existenței mele... Iartă-mă, dar trebuie să ți-o spun: am încercat alături de dânsul să evoc farmecele tale, pentru a-l birui mintal, a-l scobori alături de mine sau mai jos... Imi cer iertare dela minunatele tale farmece dar mi-e cu neputință ... ah, nu crede că vreau să te „asmut“ prin această destăinuire, e numai purul adevăr...”

Marele savant nu-și crede ochilor... Stupoarea, agitația grozavă în care-l pusese această scrisoare găsită întâmplător, nu-i îngăduise să distingă întâi în întregul ei decât un bloc de josnicie și desgust.

Pe buzele lui flutură iarăși zâmbet: și mintea i se întoarse spre înșelătorul, pe care-l cunoștea bine, acum cu disprețuitoare dar cu puțin indulgentă mândrie.

Se apropie apoi cu pași hotărâți de sobă, vări înăuntru scrisoarea, o aprinse cu o brichetă, stătu până se prefăcu toată sul negru pe care-l fărâmiță în scrum mărunț. Apoi cu meticulozitatea tihnită a profesionalului, credul ca toți savanții, se așază la măsuța din colț, unde era toc și hârtie, să uimească definitiv pe acel pigmeu, care nu pentru că vrea să „asmută” pe complicea lui, îi făcea acea destăinuire, ci numai pentru că voia, că trebuia, că simțea ceva în suflet care-l îndemna s'o facă...

Scrise: „Iartă-mă, draga mea, pentru această evadare prematură și neașteptată... Dar astăzi, când am avut unul din cele mai mari succese, despre care se va pomeni în analele chirurgiei, te-asigur, am avut o clipă de îndoială... Am reușit, evident, dar clipa asta mi-a rămas în minte. Ea poate să se mai întoarcă și asta, Dumnezeuule, chiar numai atâta, mi-e cu neputință să suport... De orice m'aș putea îndoii cu seninătate și cu indulgență... de orice, de orice ... dar ca să aibe o clipă de ezitare de... necredință, mâna mea, asta nici odată, niciodată. Sunt nevoit să mă opresc cu ea aci... noi amândoi... tu desigur n'ai să traduci această fugă precipitată a ei și-a mea decât ca o manifestare de nebunie. E bine că poți să găsești o explicație atât de cuminte la astfel de lucruri, și de aceea, tihnit, întrucât te privește, mă îndepărtez în grabă. Ești tânără, frumoasă, iubește îți spun, iubește unul, care poate să găsească ușor explicații cumiști la orice ca și tine... Pentru a nu-ți lăsa decât grija asta ... iată îți las tot ce va rămâne, material, după mine... Eu plec cu mâna mea...”

Data și iscăli cu trăsătură sigură...

Apoi bătându-și mâna prietenește pe antebraț:

— Vom rămâne definitiv așa cum suntem. Bagă de seamă... Acum să te vedem... Ei vor aprecia trăsătura...

Se desgoli la piept și cele două degete dela stânga, supuse, pipăriră cunoscătoare, se fixară, se îndepărtară apoi ușor unul de altul, făcând doar atâta loc, cât îi trebuia dreptei să-și arate măestria...

O clipă doctorul zăbovi. Dar numai pentru a-și termina fraza. În urechile ce parcă începeau să vâjje, glasul de bas metalic: — Dumneavoastră nu vă e nimic cu neputință...

P O E S I I

DE

R A D U G Y R

MĂCELĂRIILE

Vechi ceainării încep să se deschidă,
scrâșnesc tramvae și obloane grele...
Dorm pe tarabe, frunți de conopidă
și inimi stacojii de pătlăgele.

Hingheri cu dube trec pe cheiul plin
de coji de pepeni și de haïmanale.
Căruțele cu carne vin în hale
și-aduc ofrande roșii de rubin.

Măcelăriile descarcă hălci și buturi
și-atârnă prin cârlige, liniștit,
scumpeturi mari de sânge și avuturi:
purpură vie și coral rănit.

Berbeci de foc și ruguri de mânzate
își clatină incendiul cărnii lor,
de parcă ard ciosvârte spintecate
din soarele tăiat la abator.

Se-aprind măcelăriile solare
sub verde somn de ceruri vegetale.
Târziu, căruțele se 'ntorc spre abatoare,
se lasă liniști roșii peste hale.

Cu zâmbet șters, pe pragul ca o rană,
ies măcelarii 'n șorțul lor de pânză
și-aprind țigări.....

Uitat într'o dugheană,
printre dantele rupte de osânză,

un măcelar, pe gânduri, a închis
registruul gros cu scoarța 'nsângerată,
din haină scoate un portret de fată,
privindu-l trist, cu ochii plini de vis.

PURTAM ALTOIURI DE MĂCEȘI

Sub primăveri, duceam crestat
în sânge soarele rotat,
ca un sărut mușcat, scrâșnit,
de gură care m'a iubit.
Purtam altoiuri de măceși,
carne de piersici și cireși.
Cobuze mari și pași de lup
sunau în piept, călcau în trup.
Strângeam prin geană mări de geam,
de-asupra sboruri de mărgean.
În gânduri frământam femeii
și constelații cu cerceii.
Rupeam luceferii în mâni,
mușcam din stele ca din săni.
Ardeam fierbinte ca un cer,
ca un hanger de giuvaer.
În creștet zări —, în mâini lăstuni,
în coaste iezăre și pruni.
Eram de vis și aur dur
și de cleștar și de azur...
Lăstunii au murit, în mâni,
clopot dogit sună 'n plămâni.
Pe frunte cerul mi-a murit,
în palmă fruntea mi-a murit,
Mor iezărele 'n coaste și
se fac nămol, bolesc leșii.

Apusă, carnea-mi se cunună
cu carne galbenă de lună
și 'n umeri, steaua istovită
și-a stins mătasea sdrențuită
de gelatină foșnitoare,
ca o meduză care moare,
pe funduri triste de oceane,
sub leșuri roșii de mărgeane
și perle moarte, moarte neagră,
în cioburi de argilă neagră.

I N D O I A L A

DE

VICTOR PĂPILIAN

Și Băjenaru schițează un pas spre ușă. În prag, se oprește. Ce motiv va da editorului?.. Ce justificare?.. Adevărul!.. Nu, nu... Imposibil. La gândul adevărului, profesorul se ghemuiește în el, ca într'o găoace. Tocmai asta vrea să ascundă. Ce încredere va avea editorul într'un om ce-și nimiceste opera?.. Toată lumea va afla... Și apoi, cum va purcede la operație?..

— La care operație?.. se oprește el.

O amorțeală în brațul stâng, până în degete, îi răspunde, ca și cum nervii lui s'ar dizolva, ca niște bucățele de zahăr. Foc!.. Deci, o operație de incendiere. Ce?.. E falit fraudulos, care dă foc marfei asigurate?..

Profesorul e tot mai agitat. Amorțeala i s'a oprit în degetul mic.

— Nu-î cazul... răspunde el acuzării. Asta-î marfa mea, proprietatea mea... Așa-i... Dar operația, operația?..

Și cuvântul „operație“ împrumută un sens din jargonul borfașilor.

S'a trântit, sleit de puteri, pe canapea. Tot accesul său de curaj s'a topit. Închide ochii, își strânge urechile în mâni... Să nu vadă, să n'audă... Mîntea-i începe să tremure în delir mărunț. În juru-i, parcă țopăie un mic spiriduș, îmbrăcat în alb, tunică și pantaloni strânși, cu eșarfă și cordon de mătase, ca un copil din balet, răsturnând asupra-i, cochet și sglobiu, conținutul unui corn de abundență. E, poate, sufletul blândeii Katusa... Și din corn, curge peste el, prostia ca o ploaie de confeti... Profesorul se smuncește cu necaz, visului. Ce nebunie! Mai bine, să judece cinstit. Va trebui deci, să dea foc. Dar operația nu-î atât de lesnicioasă... Un volum are cinci sute de pagini... și întreg stocul disponibil reprezintă poate un vagon. Operația-i năroadă. Ah, din nou același cuvânt de borfaș!..

Ochii i se prind la loc, pe ziar, de anunțul mortuar. Și din nou, e prins de desnădejde. La ce bun?.. Greșeala va stăruii de-a-pururi. Cartea lui se găsește în toate bibliotecile, obligator trimeasă, pe birourile cunoscuților, prietenii, ca și dușmanii, în rafturile anticarilor... Și două serii de studenți o au în mână...

Inutil!.. Totul e inutil...

„Cu ochii îndrăzneți ridicăți spre cer, Ion Pandele...“

Profesorul se simte singur și părăsit. Ce bine de Ion Pandele!.. Lui i-a murit copilul... Și acum, țipă. Mîncinos, sau adevărat, indiferent... dar țipă, se războiește cu Dumnezeu, se crede nedreptățit... Și se consolează...

Dar el?.. Profesorul Băjenaru?.. El, cum se poate consola? Doar e singur pe pământ... Să fi avut un copil!..

Și profesorul, cu ochii pe jumătate închiși, gândește din nou, ca în vis. Să fi avut un copil... Pe blânda Kатуша, cea cu privirea ca floarea de caștan și gunguritul ca freamătul aripilor albe... S'o iubească, s'o mângâie, s'o joace în brațe... Și în clipa asta de desnădejde, când el e batjocurit, umilit, terfelit, să-i moară... Ce bine ar fi fost... Ar fi uitat tot... și carte și greșală, și batjocură și invidie...

* * *

Noapte!

S'a oprit scurgerea timpului și cu timpul, parcă și scurgerea conștiinței.

Sufletul în tortură și-a ros propriile zăgazuri și a rămas în voia universului deslănțuit, ca o cochilie goală în bătaia mării furioase. Dar nu e mort. N'a ajuns prin degradare la acea stare de nimicire voită, ci dimpotrivă simte că, dinafară, i se sgândăre de-a-dreptul, ca într'o rană vie, sufletul desgolît. Și totul e fără sfârșit. A pierdut sentimentul „finitului”.

S'a trântit pe divan, parcă să-și potrivească simțirea împrejurărilor, căci până acum, a alergat ca un zănatîc, prin casă, în același scop. Senzațiuni opuse își impart tortura. E greu ca de plumb și totuși, se svârcolește, ca un vierme. Nu-l doare nimic, dar ar vrea să urle prelung și lugubru, ca și cum i-ar amputa un picior, de viu. Judecă bine cu o parte a creierului, dar cu alta delîrează. Evenimentele trecute, posibilitățile viitoare, aleargă, se imbulzesc, se ciocnesc, ca oamenii într'o stradă agitată.

Simte arabescuri de durere, cu zorzoane și capricii fugare, dar și o durere profundă, prin care sufletul întreg se sbate în aceeași agitație, când umflat peste măsură, când retractat ca o nucă.... Dar nici aci, nu i se termină suferința. Il muncește o crampă înfiptă mai adânc, parcă dincolo de suflet, pe însăși „voința de a fi” a filozofilor, țarmurînd în țarc tot mai strâns, până să înăbușe, o cătîme de „elan vital”.

Și el, care nu vrea să audă de metafizică...

— Trebuie să termin într'un fel...

Vorba i se repetă în ecou nebun: Intr'un fel... într'un fel, într'un fel...

— In care fel?

Și iar își dă seama că ceea ce e sfârșit în el, e tocmai sistemul de a percepe „sfârșitul”.

— Să procedez cu sistemă...

Cuvântul sistemă îi sgândăre plaga vie. Doar sistema i-a adus nefericirea. Să fi fost un sburdalnic chefliu, un flușturatec enciclopedist, un spirit diletant sau zănatec... atunci da, ar fi înțeles... Dar nu!... De când e, se știe, un meticulos... Mîntea și-o ținea strânsă în obezi, domeniul activității și-l lîmitase la stricta specialitate, tocmai în vederea ordinii și disciplinei. Tovarășii îl socoteau pedant; adversarii, de medîocru.

Intr'un gest nestăpânît, profesorul e din nou în picioare. Are lipsă de mișcare, altcum se înăbușă. Mișcarea este respirația întregii făpturi. Face de cîteva ori drumul dela o ușă la alta și apoi, se oprește în fața oglinzii. Lumina lămpii îl învește într'o atmosferă cenușie de cearșaf. Se privește și nu pricepe enigma propriei înfățișări. E îmbrăcat. De bună-seamă, fiindcă așa se trântise după cină. Dar, din gulerul tare, se deșiră un gât lung și slab, gât de spânzurat, cu laringele proeminent între mușchii răsfrânți, ca buzele unui uluc. Fața îi este descompusă în linii frante și figuri geometrice colțurate. Are în ea, ascuțisuri de diavol și imaterialitate de fantomă, dacă într'adevăr, cel din oglîndă este el. Dar oare, așa să fie?... El este?... N'ar putea spune... Sunt doi, care se măsoară par'că pe încercate. Care pe care?... Ar vrea o explicație și nu îndrăznește... fiindcă dincolo de figura apărută în oglîndă, se profilează un al treilea chip. Și dacă ar privi mai bine, altul... apoi altul, și tot așa mereu, până'n infinit...

Din nou, infinitul...

Privirea-i nu poate prinde realitatea. De altfel e și explicabil. Albul ochilor îi stă înconjurat de cercuri concentrice, ca niște halo-uri de întuneric, și privirea de bunăseamă suferă de același defect.

Stinge lumina, apoi se trăneste pe canapea și aprinde veilleusa. Lumina verde a abajurului îi face bine; îi concentrează în spațiu, par'că într'un singur punct, forțele risipite ale sufletului.

— Să procedez cu sistemă...

Ah, din nou același nefericit cuvânt!... Ca o bilă se rostogolește prin toate sinuozitățile sufletului și apare, nechemat, la suprafață.

Cu sistemă...

— Fie... concede el. De unde-mi vine atunci greșala?...

— Din ignoranță... își răspunde el în chip firesc.

Profesorul schițează o mișcare de nemulțumire.

— Simplist răspuns...

Dar nu se învinuște. Același răspuns l-ar fi dat și altuia. L-a dat chiar, în raportul său împotriva lui Milcu. Cu meticulozitatea sa pedantă a dibuit toate greșelile lucrărilor acestuia, le-a desfășurat în văzul lumii și l-a denunțat ca un ignorant și un incapabil... Și totuși, Milcu a ajuns... Și azi...

Profesorul are impresia că se dispersează din nou. Amintirea vrăjmașului său îi slăbește cercurile abia strunite, ale voinței.

— Cu sistemă...

Se întoarce acum, la punctul de plecare.

— Ignoranță... Fie!... Atunci, de unde ignoranță?...

Doar el, le cercetează toate. Orice noțiune este măsurată cumpănită, socotită. Nu așterne pe hârtie, niciun cuvânt, necum un fapt, necontrolat, negândit. Revine odată, de două ori, de zece ori, asupra unei fraze, unei propozițiuni, sau chiar a unui cuvânt, ca și maniacul ce se întoarce din drum, să vadă dacă ușa sobei e închisă, sau dacă zăvorul e pus, la casa de bani.

Tocmai lui!...

Nu e specialist în sistemul nervos. Toată lumea o știe, chiar și Milcu... Există și în specialitatea sa, subspecialități. El e un biochimist...

— Slabă scuză...

Profesorul se strânge în el, cu un gemăt de durere și apoi, se învârte pe loc, ca'n frigare.

— De la început... Cu sistemă...

Cum i-a scăpat necontrolat, un fapt atât de important?... Doar din îngâmfare. L-a încorporat greșit dintru început și îngâmfat de a sa erudiție, nu l-a mai controlat. Așa, l-a utilizat pentru sine, așa l-a predat la curs, ani de-a rândul... și acum, l-a pus în circulație... Poate a comis și nedreptăți, respingând la examen studenții care spuneau invers, adică bine...

Un nou val de nădușală îl învelește, și inima și-o simte strânsă ca un burete.

— Cu sistemă... se muștră el.

Și apoi, țipând mut:

— Greșala.. de unde-mi vine greșala?...

Iar mintea începe să culeagă la întâmplare, de ici, de colo, ca o pasăre ce ciuguiește, o imagine, un gând, un moment de viață, într-o explicație. Deodată, se oprește. Parcă o lumină tresare în negura amintirii. Dacă noțiunea greșită a citit-o undeva sau a auzit-o predată la curs, ca student?... Dacă de fapt, nu face decât să perpetueze greșala altuia?...

Iute, se posomorăște.

— Slabă scuză... Cu atât mai evidentă îmi apare prostia... Asta mi-i datoria, să îndrept...

Și speranța i se năruie, ca o enormă clădire de chibrituri, justificare copilăroasă, posibilități de basm. În ce carte serioasă, poate să se găsească o atare...

Se oprește însă, înainte de a fi calificat încă odată fapta sa.

— Dela început... Dar strâns, strâns...

Judecata strânsă îl face însă incapabil de a prinde ceva. Greșală, prostie, chin... Atât. Și el vrea să înțeleagă, să cunoască... E vorba acum de el, ca ins fizic, ca element social și ca subiect de experiență. Toată personalitatea sa stă ca o cloșcă, să clocească gândul salutar.

Și, deodată, profesorul simte în el o mișcare de propulsiune. A izbucnit revolta. Revolta împotriva creerului său limitat, împotriva presumpției sale de erudit, împotriva tiraniei societății, împotriva soartei nedrepte... Pe tăcute, cu mâinile și picioarele sgribulite ca în friguri, el se agită, țipă, gesticulează, aruncă apostroafe și invective, ridică brațele, înfruntă cerul, se sbate, tremură... ca Ion Pandele în nebunia lui, dar ca și Ion Pandele, el simte cum încet, încet, coatele îi sunt prinse pe la spate, picioarele imobilizate, și gura astupată de căluș. Un geamăt lung, geamăt de înfrângere, termină sbaterea sa inutilă.

— Mă comport ca un sălbatec... se muștră el. Savantul este omul echilibrului și al temperamentului egal... Inutile sunt tânguelile și revoltele. Să consider definitiv terminat stadiul emotiv al întâmplării, să trec la interpretarea ei rațională, ca să pot organiza mai bine apărarea.

Și profesorul își pornește din nou mintea, în dîbuirea adevărului ascuns. În cerc restrâns, nu poate izbuti, însă nici în desordinea freneziei. Când alergă după un hoț, nu te mulțamești să-l cauți în odaia obiectului lipsă, dar nici nu pornești cu aeroplanul, în urmărirea norilor.

Băjenaru pare să fi găsit drumul cel bun. Să-și sloboadă mintea, ca într-o ședință de psihanaliză. Nu e medic, dar cunoaște tehnica. O mărturisire... atât. Bine înțeles, altuia... dar de fapt, tot o mărturisire. Iată de ce are el lipsă. În mărturisire îți golești sufletul, ca pe un sac. Incepi prin a oferi și termini prin a răsturna, fără nicio opreliște. Aici e toată mînunea. Păcate ascunse altora, dureri, pe care le ferești ție, defecte necunoscute, nici măcar bănuite, curg, curg de-a-valma prin gura sacului. Hoții și criminalii pot rezista torturilor, nu însă mărturisirii.

Să se mărturisească?... Cui, însă?... Unui medic?... Nu, nu... Medicii sunt cinici și indiscreți. Unui prieten devotat?... N'are... Unei iubite?...

Profesorul își răspunse cu un surâs de batjocură: Femeie!...

Singur este pe lume. Să-și trebuie să se mărturisească... Tehnică greșită, procedeu incomplet... dar nu poate altcum. Și această descoperire îi schimbă parcă rigoarea judecății. Simte o dulce beatitudine, un fel de compătimire pentru sine. Nu se mai urăște, ci dimpotrivă îi e milă. S'a crezut puternic, s'a crezut invincibil... Și de fapt, e doar un nenorocit!... A muncit, a studiat, s'a ținut tare, ca să-și ascundă mediocritatea. Asta e adevărul, poate mai dureros decât greșala comisă. Mediocritatea... Totul în el, este mediocru. Ritmul vieții fără avânt, fără iubire; lucrările științifice, simple compilațiuni, puneri la punct, sau cercetări de control. Atât!... Și tratatul său, care trebuia să-i culmineze tot orgoliul?... Iată-l la pământ...

— Strâns, strâns... Cu metodă și cu disciplină...

Asta i-a fost lozincă vieții, lozincă de om mediocru. Un singur timp fericit, războiul...

Și profesorul, amintindu-și de războiu, oftează din plin, și odată cu respirația lesnicioasă, el și-a regăsit parcă și bunul pierdut: proprietatea de a prinde finitul. Acțiunile lui acum se conturează în limite precise.

O fi pentru fricoși, pentru fățarnicii pacifiști, războiul odios... Dar pentru el, în clipele de adevărată cinste, ca cele de acum, războiul e timpul cel mai fericit... Atunci, a trăit potrivit naturii, trândavă în fertilitatea ei și anarhică, în ierarhia impusă. Dar războiul a fost numai un preludiu, care a culminat în atacul dela Răchitaș. Atunci a cunoscut un apogeu!... Nu surexcitare cerebrală, nici instinct de omucidere deslățuit, ci înălțare, întru dibuirea unui plan de viață, pe care doar amorul perfecțiilor amănți și rugăciunea credincioșilor convinși, îl pot ajunge. În atari clipe, să poți fecunda, atunci să poți crea...

Profesorul face o pauză. Gâfâie.

— Mai departe... Dincolo de războiu...

Ostenit, dar obstinat, continuă să verse sacul amintirilor. Doctorat, licență, liceu... nimic. Nimic!... Sură mediocritate. Băiat modest, chiar timid, sânguincios, tipic și toțitor... Alți colegi făceau versuri, iubeau, complotau... El, nimic... nimic. Își organiza doar ambiția. Iată, ce-a fost... un mediocru ambițios. De când se cunoaște, n'a ieșit din crezul cărților și din autoritatea cuvântului profesoral... Ba, da... O singură dată, în clasa întâia primară. Cât timp să fie?... Mult, mult... Se vede, ca pe fotografie: mic, îmbrăcat în bluză de pichet întoarsă pe gumilastic, cu pantaloni scurți, șosete și ghete cu nasturi... Atunci, o singură dată în viață, a îndrăznit o întrebare răzvrătită. — Cine n'a înțeles înmulțirea cu șapte?... a întrebat domnul Stoenescu. Era un om gras, umflat în fâlcii, negru lucios la față, cu fruntea turtită, părul în perie, sfârcul mustății răsucit ca un cârlig și vocea răgușită de bețiv. — Eu... — Ce n'ai înțeles?... s'a răstit, parcă să-l înșface. — Pentru ce, șapte ori nouă fac șizeci și trei?... Domnul Stoenescu a clipit mărunț din pleoapele umflăte. — Ce vorbă-i asta, Băjenarule?... — Nu s'ar putea ca șapte ori nouă să nu facă șizeci și trei?... a răspuns copilul. Băieții au răs. Domnul Stoenescu s'a înfuriat, l-a bătut cu trestia de mare, la palmă și l-a pus în genunchi. De atunci, soarta i-a fost hotărâtă: cuvântul profesorului trebuie ascultat și litera cărții urmărită...

Băjenaru simte o senzație de gol. Fundul sacului a ieșit prin gură. Zadarnic scutură nu mai dă de nimic. Doar sufletul însuși să înceapă a se mistui încetul cu încetul.

Litera cărții urmată?... De pildă, în cartea sa...

Nu se mai înfurie, nu mai protestează. A căpătat liniștea de lipsă unei bune judecăți. Ba... de acolo, i se trage dezastrul, din copilărie, din clasa întâia primară, dela tabla înmulțirii. Parcă viața îi e împărțită în două, una înainte de tabla înmulțirii, cealaltă, de după. Pe aceasta din urmă, a imprimat domnul Stoenescu pecetea autorității sale, sprijinită pe vergea și formulă matematică. Zadarnic!... Orice revoltă e inutilă. Până la sfârșitul vieții, pașii îi sunt numărați, gesturile hotărâte, gândurile limitate. Orice ideal e nimicit. Nu există decât rezultatele multiplicărilor. Paradisul e domeniul numerilor, fericirea, o operație cantitativă și filosofia, o ecuație...

* * *

O amorțire de o clipă și profesorul a tresărit speriat, ca o santinelă care a ațipit pe țeava armei. Se simte întremat la trup și suflet, în stare deci de o judecată serioasă, judecată de biolog. Vrea să cunoască adevărul. Pentru ce suferă, pentru ce se sbate în halul ăsta?... Inconștient, psihanaliză, introspecție, mărturisire... La o parte!.. Ce Dumnezeu!.. Parcă nu cunoaște valoarea schemelor psihologice... Adevărul?... Care-i adevărul?..

Și profesorul, plin de curaj, își găsește răspunsul: frica. Frică de dușmanul său Milcu din Cernăuți, pe care l-a maltratat; frică de Ilie, laborantul, al cărui loc l-a ocupat pe nedrept... Frică!.. Mereu frică...

A fost un pospai de curaj. Voința și rațiunea îi sunt din nou fără putere, imaginația fabrică în voie. Adevărul descoperit l-a pus în contact cu realitatea, ca pe un trup gol,

cu instrumentul de tortură. Cât trupul e îmbrăcat, parcă-i apărat și nu pricepe ce-l așteaptă... dar gol...

Ridiculul !.. Iată instrumentul de tortură. Ridiculul, caftan bălțat și ghiftuit cu plumbi țepoși, cu care Milcu și Ilie, vor să-l investimânteze, ca pe un rege bufon...

Profesorul se svârcolește odată pe loc. Trebuie să găsească o soluție, altcum va pieri. Lampa, ascunsă sub cortul abajurului, lasă să curgă lumina palidă și rece; pe pereți, din cadrele tablourilor, ca din niște sicrie, se strecoară umbre sdrențuite și flăcări negre.

— Trebuie să gălesc... Trebuie...

Băjenaru își surprinde umbra pe perețe. În atmosfera liniștită și rece, parcă e un mort, ce se rostogolește pe catafalc.

— Trebuie să gălesc...

Și imediat, cu grijă :

— Ce ?

Din nou, și-a uitat de sine. De fapt, ce vrea?.. Să sfârșească odată... Și-a regăsit sentimentul de finit fugit, ca umbra din sicriile tablourilor și acum trebuie să-l ție sdravăn.

Să sfârșească ! Într'un fel, în oricare fel, dar să sfârșească !.. A încercat toate posibilitățile. Inofensiva „erată“ ca și criminala incendiere. Ce vrea Milcu ?.. Să-l facă de răs... De aceea a așteptat, de aceea așteaptă... să cerceteze... Să cerceteze într'una, pagină cu pagină, rând cu rând și la urmă, să-l lovească în plin, cu un pamflet nimicitor...

Profesorul zâmbește, ca de o păcăleală trasă vrăjmașului.

— Zadarnic !.. Altă greșală nu mai este...

Și proiecțiunea zâmbetului îi luminează conștiința până în ascunzătoarea gândului cel bun. Știe ce are de făcut. Va scoate el un pamflet.

Profesorul rânjește surescitat. Păcăleala ia proporții... Da, da... Va scoate el o broșură, un pamflet formidabil, sub nume fictiv, prin care se va autobatjocuri. Singur se va face de răs. Ei și ?.. Cel puțin, el pe el...

În sfârșit a terminat. A dobândit definitiv perceperea „finitului“, l-a omorât pe Milcu... l-a suflat răzbunarea... Profesorul se perpelește de fericire. Va fi ceva unic în analele științei. Un autor, care-și nimicește singur opera ! Cu atât mai original. Milcu e un prost... Ca de obicei, a scăpat ocazia... A lăsat să treacă doi ani... Și sigur, ca să organizeze și să savureze mai târziu, răzbunarea... Ei na !.. S'a păcălit... S'a păcălit rău de tot... Sau ?..

Mîntea profesorului și-a oprit goana...

— Sau ce ?

Băjbăie, tremură și nu îndrăznește... și apoi, horcăind :

— Sau i-a fost milă ?..

Atât... și profesorul a căzut la loc pe pat, cu fața în sus nemișcat, parcă din nou pe catafalc. Surescitarea s'a scurs fulgerător din el, ca pe sârmă, și împreună cu ea, tot focul vieții. Se simte rece și greu.

Se ridică șovăind. Acum, știe ce are de făcut. În saltarul noptierii, e revolverul de campanie, confidentul singurelor clipe de fericire. În laborator are toate otrăvurile, dulcea morfină, ca și fulgerătoarea cianură... Dar, nu... Revolverul... Trebuie să-și pedepsească trupul, trupul care a greșit...

Aprinde lumina. Nu vrea obscuritate, ezitare, clipă mincinoasă... ci siguranță deplină și acțiune fățișă. Parcă în chipul acesta, deschis și cinstit, se prezintă în fața lumii întregi...

— Eu știu să mor... Creerul a păcătuît, creerul să sufere.

De pe toaletă, a luat o oglindă mică și cu ea în mână, s'a trântit pe pat.

— Țeava trebuie s'o îndrept oblic. Glonțul va merge dinafară înăuntru și de sus în jos, tocmai către bulb...

E treaz și liniștit. Zâmbește chiar. Retrăiește sub înfățișare de odihnă definitivă, clipa cea mare dela Oituz. Închide ochii, pune oglinda alături și cu mâna dreaptă trage saltarul. Cunoaște la precizie locul. Merge încet, căci vrea să-și prelungească voluptatea odihnei. E prea fericit... Descinde, descinde mereu către pacea ultimă. Dibuiie, își face drum printre obiectele din saltar; a dat la o parte, un pachet cu scrisori, briceagul, stiloul și carnetul și deodată, tresare... Monstrul de metal l-a respins. Parcă i-a tras una peste mână...

II.

Pe strada aproape goală, profesorul înaintează în grabă. Mișcarea a izbucnit în el cu putere de impuls. E liber... A fost un vârtej, cu fiecare părticică sfârâitoare, dar acum energia acumulată de atâta timp se scurge în nemărginire.

Energie, risipă și nemărginire, sunt componentele clipei. Are impresia că străbate obstacole și incalcă depărtări. E formidabil și fioros și înaintează val-vârtej în noaptea luminată, parcă să ștergă cu pulpanele eului său desfășurat în imensitate, praful precipitat din vadul lunii. Creerul însă îi funcționează. Își dă seama de ce face. Inteligența, memoria, puterea de discernământ există, dar pe un plan de tot scăzut. Trăește primatul acțiunii. Liber!... De când aspiră la clipa asta... O nouă împrejurare a schimbat rostul mecanismului său psihic. Înainte, raționa; azi, activează. Execută poate actul cel mai greu dar și cel mai perfect al vieții, act, nu de rațiune, ci de libertate...

Parcă urmărește ceva. Greșala sa, dar altcum. În orice caz, nu cu apucături meschine de detectiv, ci mândru și viguros, cu pieptul deschis în platoșă, dislocând aer mult în jur, ca la atacul dela Răchitaș. S'a oprit la gardul de fier al Institutului. Sună. Portarul a apărut.

— Domnul profesor și-a uitat ceva?

— Nu... Am de lucru. Deschide.

Omul se supune. E obișnuit cu capriciile oamenilor de știință.

— Să-mi aducă un câne... comandă profesorul și porunca îi pricinuește o nouă bucurie.

Energia lui a găsit altă vână de drenare: puterea. Oameni, animale, sunt la dispoziția lui. Va ucide un câne, doi...

Înaintează prin întuneric inadins, ca să-și prețuiască perfecțiunea mișcării. Pe întuneric, scoate cheile, deschide ușa, intră în laborator, apoi face lumină.

Laboratorul îi apare sub un nou aspect. E treaz și totuși privirea sa destramă conturul obiectelor. Lumina electricității e slabă. O sugă întunericul mașinilor, o dispersează strălucitul sticlelor. Aparatele stau sgârcite, parcă la pândă, gata să se arunce asupra pradei. Gâtul retortelor a căpătat mișcare, angrenajele rânjesc prin dinții de fier, ca niște maxilare descărnate. Tuburile de cauciuc se înfig în pământ, se învârtesc pe suporturi de metal sau se prind ca niște ventuze de pereți și mese. Apoi turbinele, centrifugile, moriștele, așteaptă parcă un semn, să pornească iureșul pustiitor, iar prin gura cuptorului, se aude un geamăt lung, subțire, dureros, ca și cum Mefisto, cu un suflet la subțioară, ar fi fugit pe acolo în sbor.

Profesorul continuă coșmarul început, cu aproape douăzeci și patru de ore înainte. Parcă este un alchimist venit să supravegheze focul atanorului. Multe nopți l-au prins aci lucrând; adesea, la ore înaintate ca acestea, el a așteptat găfâind numărul picurilor din robinet, sau a înregistrat pe hârtie, bătăile inimii scoase din animal. Dar azi are impresia că împrumută pentru lucrarea sa o nouă forță.

Geamătul se aude mai deslușit, mai dureros, mai uman. Profesorul rânjește.

— Parc'aș aștepta pe tovarășul Diavol, să iscălească un pact...

— Am adus animalul, domnule Profesor.

Profesorul băjbăie prin ceața dintre vis și realitate. Și totuși nu se hotărăște a trece hotarul, nici într'o parte nici în cealaltă. Parcă ar vrea să acționeze în realitate, dar cu mintea rămasă în vis. Absurd, el așteaptă pe Mefisto; Mefisto este însă Ilie, dușmanul. Laborantului, o umbră subțire i-a încondeiat colțul gurii. Surâsul lui ironic s'a innobilat, a devenit blajin și iertător.

Ah, Ilie, Ilie!.. Mizerabil vrăjmaș!.. Cum îl cunoaște de bine. Poftim!.. Acum, îl și iartă!.. Rău a ajuns... De mila unui servitor...

Și simte c'a făcut un pas în jos, scoborind către realitate. Ajutoarele lui Ilie se luptă cu cânele. Unul i-a prins botul și picioarele dinainte, celălalt îl imobilizează pe dinapoi; cu un pumn se apasă în pânțele animalului și cu mâna îl trage în sus, de picioare. Cânele plânge ușor. Un sunet subțire, ca un suspin de copil, se strecoară la fiecare respirație, pe lângă mâna călăului. Parc'ar fi suspinul mortuar al blândeii Kатуша...

Și profesorul se simte din nou transpus în planul visului.

— Scoatem creerii?..

Vocea laborantului sună spart și hăue apoi, prin vasta încăpere, ca și cum, rostogolindu-se, s'ar ciocni întruna de colțuri de piatră. Profesorul nu răspunde. Privește la luptă. Animalul a profitat de o clipă și deodată a svâcnit cu tot trupul său, din grumaz și până'n glesne, să scape. Dar oamenii au prins mișcarea. Furioși, îl trântesc de planșa mesei și smucit, îi leagă picior după picior. Sunt răi de felul lor, dar acum, sculați din somn și îndârjiți de luptă, au devenit bestii.

— Ca de obicei?.. întreabă Ilie.

Profesorul continuă observația. Un servitor a prins botul cânelui în masca de narcoză, ca într'o botniță, și cu mâinile îi strânge nările, parcă să-l înăbușe înainte de a-l adormi. Vrea să-l chinue. Firește!.. Animalul e vinovat. Din cauza lui e tot deranjul ăsta...

— Scoatem creerii?

— Da...

Prin ferestrele mari, fără perdele, se scurge palida meditație a lunii. Fiecare părticică a încăperii e rasă parcă de orice culoare vie și prinsă în ghiarele miriadice ale recei speculațiuni. Imperiul ascuns în întunericul mașinilor, aparatelor și cuptoarelor, a fost cucerit de lumină. Și Ilie, care cu gesturi mărunte, elegante și dextre, își urmărește operația, în imensitatea clipei, apare mic și caraghios, pitic, cu gesturi țepene, în diferite pozițiuni, pictat parcă pe placa de sticlă neagră a unei lanterne magice.

— Am scos creerii...

Profesorul scutură, din fața ochilor, praful mîncinos al iluziei. Înaintea sa, se găsește Ilie, care în podul palmei, cupă făcut, îi prezintă masa molatecă cenușie, injectată cu vinișoare vișinii.

Băjenaru privește desorientat. Caută și nu-și găsește justificarea. Pentru ce acest deranj? Pentru ce a sculat oamenii în toiul nopții? Pentru ce s'a pretat la un act de somnambulism conștient?.. Numai ca să repete o experiență, zilnic executată de două luni încoace?

Privește tabloul în mod stupid. Cânele cu țeasta ridicată și craniul golit, care horcăe și nu vrea să moară; servitorul îndârjit, care continuă să-l înăbușe, doar să sfârșească mai repede; Ilie mânjit de zeama vișinie, cu masa de creier în mână... Toți așteaptă dela el poruncă și toți parcă zâmbesc cu neîncredere. Chiar și cânele, care nu încetează cu respirația, își bate joc de el. În clipa asta, laolaltă cu servitorii, urăște animalul. Toată vina dela el vine... În el, stă ascuns secretul vieții, secretul mișcărilor intime ale ochiului, pe

care în zadar de atâta amar de timp, profesorul se străduiește, să le găsească. Și mâine... mâine tot orașul va hui... Profesorul Băjenaru a înnebunit... Vine ca strigoii în miezul nopții ; alarmează lumea... Și pentru ce ?..

— Prepară-mi artera...

Ordinul a izbucnit în el, din trebuința justificării. A schimbat tehnica experimentului. Ilie a avut un tresalt. Profesorul l-a prins. Semn bun. Ilie e un bun indicator. Cel puțin salvează aparențele.

Profesorul își repetă cu durere :

— Doar aparențele...

Căci mintea lui e goală... goală de orice gând...

— Injectăm, domnule Profesor ?..

Profesorul nu ia seama la întrebarea laborantului. Gândul său e la justificare. Servitorii aștia au și mulți copii, care de mâine încolo, au să-l privească cu groază și vor fugi dinaintea sa ; mamele se vor sluji de el, ca de o sperietoare : Taci, că vine profesorul cel nebun...

— A murit... arată laborantul, trupul animalului.

Profesorul răspunde alături :

— Mâine plec din oraș, și vreau să termin...

Pe Ilie nu-l interesează parcă decât lucrul pentru care a fost adus.

— Injectăm ?..

— Da... se răstește profesorul.

— Ce soluție ?

Mintea profesorului s'a oprit, ca o gură lovită de dambă. Se mișcă, spumegă, plescăe, se umflă... dar zadarnic. Gol, gol! Creerii săi vântură vânt. Chiar și simțirea-i împotriva sa. Parcă a trecut în lagărul vrăjmașilor și de acolo, îl batjocurește. Cât despre voință... Ea e incapabilă... Nu trăește în el decât mișcarea, mișcarea ridicată în rang, mișcarea, care înlocuește în suflet, și inteligență și voință.

— Ce injectăm ?

Profesorul face un pas către etajera cu flacoane. Nici când, nu s'a crezut capabil de atâta minciună. Ce farsă !.. Ce farsă !.. Își păstrează seriosul de om de știință. Parcă grele munci intelectuale îi conduc pașii, și când colo... se lasă în voia întâmplării.

Se batjocurește cu cruzime. Parcă eul său, urmărind simțirea, a trecut dincolo, în lagărul vrăjmaș. Sunt doi Băjenari, unul serios, grav, adevărat om de știință, și celălalt, care se prăpădește de răs, alături de Milcu, Ilie și ceilalți. A realizat subt o altă formă, pamfletul, de care avea lipsă. În fața etajerii se oprește. Apoi, întinde mâna la întâmplare, ca un copil în cutia cu acadele.

— Asta o să injectezi... poruncește laborantului, luând o sticlă de pe poliță.

Laborantul citește eticheta :

— Soluție de zaharoză...

Profesorul repetă, mirat, în sine :

— Soluție de zaharoză ?..

Și apoi, tare :

— Da...

Starea lui e schimbată definitiv. S'a adunat din toate meleagurile, unde frica și exaltarea l-au risipit. Simte parcă apropierea sfârșitului. Ah, binecuvântată senzațiune !.. Tot după ea aleargă, pentru ca imediat, s'o piardă. Acum, un sentiment de liniște îl cuprinde. Se apropie vindecarea definitivă...

— S'a apropiat de Ilie. Simte o trebuință de comunicare prin vorbă bună.

— Măine plec... îl asigură încă odată, de aceea vreai să termin experiența...

Și surâde sieși la cuvintele : mâine plec. Își amintește de prostia trăită, cu două ore mai înainte. Dezastrul, durerea, revolverul... toate, toate, acum, au dispărut. Revolverul...

Își oprește deodată gândul. I-a intrat oare în ochi, din raza lunii, o musculiță de lumină?... Sau pleoapele animalului au tremurat?..

Un moment își astupă ochii cu palma, parcă să-i cruțe, și fără să privească, poruncește :

— Injectează...

Gândurile-și urmează calea. Cum a fost posibil la un om echilibrat ca el, cu atât calm o...

Din nou, același tremur. Parcă o aripioară a botului s'a mișcat într'un freamăt senzual. Profesorul începe să fie agitat acum, în alt chip.

— Injectează, Ilie...

În laborator, tăcere mare. O umbră grea, ca o imensă privire de bufniță, s'a lăsat în urma lunii pe ferestre. Pașii oamenilor, gesturile laborantului, chiar și mișcările propriului său suflet se pierd în tainicul răsufu al cadavrului. Tăcere mare! Curge doar lichidul în vasul de cristal, și sgomotul aspirat al siringii fășie la scurte intervale.

Profesorul e tot în tremur. Vede și nu crede. Animalul a clipit din ochi, apoi și-a ridicat o nare, ca și cum ar vrea să adulmece.

— Injectează, Ilie... mult... mai mult...

Vocea-i găfăie, respirația i se poticnește. Prin mîntea lui se înfăptuește o descoperire. Coșmarul, chinul de peste zi, ploaia de lumină a nopții și umbra neagră, ca gândul bufniței, au fost doar etapele. Au venit de undeva, din depărtări, să facă un popas în el, și apoi, mai departe...

— Injectează, Ilie...

Și deodată, se vede ceva de necrezut. Animalul a deschis gura, mare, mare de tot... parcă să-i înghită.

— Înainte... comandă el, ca la atac.

Lichidul curge prin vasele animalului și animalul mort trăiește. Își mișcă maxilarele, întoarce ochii, strâmbă gura, parc'ar mârâi, ciulește urechile și acum, dă din cap...

— Dați drumul la picioare...

Servitorii sunt prinși și ei parcă de fiorul minunii. Ascultă, ca marinarii pe căpitan în timpul furtunii. Nimeni nu-i cunoaște planul, nici chiar Ilie, dar el știe ce vrea. Își va controla greșala la lumina propriei sale descoperiri. Profesorul s'a repezit asupra animalului mort, parcă să-l ia în baionetă. A redevenit Mefisto, dar nu în chip de fantomă, ci aieva, la trup și suflet. La fel trebuie să fi fost și în atacul dela Răchitaș. Și acum, parcă nu tot la atac se găsește?... Numai cu alte unelte de luptă înarmat: foarfece, cuțit, pensă mușcătoare... În pași iuși, își face drum printre coridoarele mușchilor. Taie, despică, smulge și găfăind, înaintează, parcă pe brânci, până ce se oprește în blindajul îmbricat al șirei spinării. Izbîit cu împotrivire, profesorul se înalță cu un geamăt prelung scremut, ca o injurătură amestecată între dinți. Înăuntru se găsește măduva, dușmana sa.

— Afară!... poruncește el, ca și cum ar spune : Luați târfa de păr și alungați-o pe scări, jos...

Și rânjind victorios, se trage la o parte. Oamenii s'au repezit la locul său. Se aude în cadență țacănitul pensei mușcătoare, ca și cum s'ar îmbumba butoni în capse. Pac, pac, pac...

În sufletul profesorului, beția succesului svâcnește cu accente de durere. O forță unică îl mână, o forță asemănătoare iubirii sau poate chiar însăși iubirea. E un hămesit

de poftă, ce-și adulmecă prada. Genunchii îi tremură, gâtul înghițit în sec, iar respirația se urnește din greu. Parcă așteaptă la pârleaz.

Pac, pac, pac...

Ca și în iubire, îl mână o putere imensă, o putere de aiurea venită, pentru un scop altul decât al său... Va nunti cu trupul mort și spintecat al cânelui, abjectă sodomie, întru zămisirea gândului cel nou.

Pac, pac, pac...

Lumina concentrează întreaga tăcere a încăperii, ca subt abajur. Din aparate, ca din niște vizuini, scot capul umbre hâde și hrăpărețe. E clipa încordării supreme.

Și deodată, animalul întors cu fața în sus, din priceperea lui Ilie, începe să-și întindă un picior, apoi altul, pe urmă celelalte, ca și cum ar vrea să cheme mirele la macabra nuntire...

Trup, fără creeri, cu inima amorțită pe veci, el duce mișcarea, prin mijlocirea unei substanțe străină vieții.

Și profesorul din nou înebunit, ar vrea să se repeadă urlând, să prindă animalul în brațe și să-i înfigă în bot dinții, tare, tare ... tot mai tare ... cum fac amanții, când sunt în frenezia îmbrățișării...

* * *

În perdeaua înălbită de clăbucul zorilor, s'a încrustat un pumn de pulbere aurie. În tunerecul odăii vibrează în zumzet alb; prin unghere, din capacele deschise ale umbrelor adie negru vânt...

Profesorul nu poate adormi. Departe-i timpul, deși măsurate-i sunt orele, de când, înnebunit de spaimă, a sărit din somn.

Greșală, dezastru, reinălțare!...

Stăruie în el, ca pumnul de raze aurii ale soarelui în perdeaua înălbită, chinul dezastrului, ca și apoteoza gândului nou. Minte-i e neputincioasă să priceapă. Aceeași întrebare revine în strungul minții.

Cum de-a greșit?

Nu se mai teme, nu se mai urăște, vrea să știe.

— Printr'o eclipsă a judecății, adică printr'un leșin al creierului... își răspunde.

Și în minte, vede în mâinile lui Ilie, ca în ceaun, masa de creeri ca o pată mare albă, scoasă parcă amorțită de sub un bulgăre de gheață. Răspunsul însă nu-l mulțumește.

— Atunci, descoperirea?...

— Printr'un fenomen de compensație...

În minte, îi apare nouă imagine: un balon, strâns și moleșit într'o parte, umflat peste măsură în cealaltă parte.

— Fiindcă inteligența unui om, își explică el, este limitată la o anumită cătime, prostia e de lipsă întru dobândirea înțelepciunii... Compensație...

Imaginile acestea concrete nu-l mai satisfac. Sunt învechite.

— Dar precizia în descoperirea greșelii, în lipsa oricărui fapt de conducere?

Profesorul pregetă, deși are un răspuns pentru orice nedumerire: inconștientul... Ar vrea să se menție pe planul științei pozitive și totuși simte că alunecă. Pentru întâia oară, în viață!...

— Să fiu mulțumit cu atât... își zice, și să mă căsnesc să adorm... Sunt peste douăzeci și patru de ore, de când veghez, surescitarea minții mă poate duce la cine știe ce prostie...

Prostia însă a devenit o noțiune cu demnitate, nu-l mai sperie. Mai înainte, doar de rațiune s'a servit. Și rezultatul iată-l... Nu, nu... Să-și privească prostia în față.

— Ți e un fapt sigur. Ți a fost nevoie de prostie... Ți altcum, stăruiam în mediocritate...
Și prostia Ți apare binefăcătoare, căci explodând, ea a sfărâmat vechiul său eu. Ea a rupt pecetea pusă de domnul Stoenescu, oribila pecete a lui „șapte ori nouă“. Acum se va reface pe alte baze.

— Nu vreau să devin un mistic... un irațional... se apără el.

— Și totuși, trebuie să judeci cinstit... Ți răspunde alter ego-ul său sufletesc.

Atunci, mai departe...

Și mîntea-și urmează cursul, aproape independent de voință și de rațiune.

— Creerul meu, materie fiind, nu poate greși... fiindcă materia e perfectă... Și nici crea...

Profesorul face o pauză, parcă să cerceteze rezultatul obținut. Așa e! Antinomia dintre greșală și creație nu poate fi pusă pe seama creerului. Și el simte insinuându-i-se în suflet, dulcea otravă a îndoielii. Rigiditatea judecății începe să se înmoaie, puterea în-gâmării, să cedeze.

— Cinstit să judec... Și parcă toată cheresteaua vieții lui științifice, începe să se aplece. Dar nu mai vrea s'o sprijine, din interes și oportunitate.

— Cinstit... cinstit...

Și își întoarce sârghiul judecății, către noua sa gândire.

Repetă:

— Creerul meu, materie fiind, nu poate greși... fiindcă materia e perfectă... Și nu poate crea, pentru același motiv, căci ce e perfect, obligat e și finit...

Profesorul simte în el, putere nouă. Ar vrea să se țină strâns în făgașul vechii sale prînsori materialiste, dar nu reușește. Iși fuge. S'a revărsat răul din matca prea îngustă. Un sentiment de largă înțelegere Ți aduce la suprafață noua condițiune de viață sufletească: cînstea.

— N'am fost cinstit... Mi-am dat judecata de partea forței aparente... și această forță e a materiei.

Și-a uitat complet de incidentele întâmplării. Se găsește pe alt plan transpus. Dorește bucurii materiale, deslegate de contingența lui Ilie și a lui Milcu, bucurii ale judecății pure. Îndoiala l-a adus aci, îndoiala, care a nimicit puterea materiei, prin perfecțiune...

— Eu sunt imperfect, căci perfect fiind, m'aș face una cu materia perfectă... Imperfecțiunea mea îmi este apărarea... Voința de a rezista perfectului îmi este scăpare și liman...

Simte că s'a desprîns concretului, dar că se afundă în realitate. O stare, pe care odinioară o nimicea sub voitul său dispreț. Nu e vis, nici beatitudine extatică. Este bucurie larg cuprinzătoare a cunoașterii și a împăcării cu sine. Plutește imobil, între concret și duhul adevărului, între stări, pe care le definește, fără ca vreodată să le poată ajunge.

— Iată de unde-mi vine rătăcirea... Am confundat realitatea cu perfecțiunea... Dar perfecțiunea e finită și realitatea infinită... iar eu prin greșala mea, aspir infinitul...

Soarele a deschis gura de foc, în perdeaua vrăstată cu dungii subțiri, ca într'un snop. Pleavă și fire de aur țâșnesc și umplu camera întunecată, din explozia de lumină. Profesorului i s'a aprîns privirea de focarul roșu. El a adus parcă o notă nouă în judecată.

— Roșu e culoare, adică materie... Roșul, pentru ochi, e perfect, ca și ochiul pentru roșu, fiind elemente situate pe același plan de relațiuni... Dar roșu nu e decât alb descompus. În imensa proiecțiune a realității, particulele de energie iau însușiri de materie. Fulgi de praf sunt aștrii, iar atomii, aștri prînsi în horă. Și în acest imperiu vibrant, zadarnic îmi caut greșala, zadarnic îmi caut gândul creator... Totul e perfect, totul e finit... și greșala mea este infinită... Perfecțiunea, adică materia, e doar un moment în dibuirea realității... dincolo de ea, sunt alte etape...

Mintea profesorului cuprinde parcă în brațe întreaga fășie de lumină și de-a-lungul ei, urcă spre obârșie. Nu ironizează ca altădată cercetarea cauzelor primare, nici nu disprețuiește puterea mijloacelor speculative. Trăiește o clipă de cinste pură.

— Trebuie să ascult și cealaltă parte... N'am vrut să știu decât de mecanica vergelei domnului Stoenescu... Dar mai este o lume ... cea a cugetării, cu totul străină mie... Azi chiar, îmi voiu cumpăra pe Sfântul Toma de Aquino...

Dar gândul i se termină cu un zig-zag de fulger, ca un ras spintecător.

— Domnul Stoenescu... Sfântul Toma... Ce apropiere! Ce apropiere caraghioasă!...

Imediat însă își revine. A fost doar o izbitură de berbece a trecutului, în noua înfăptuire.

— Mai departe ... mai departe...

Și în acea clipă de cinste pură, în care greșala 1-a scos din cremenea experimentului brut, profesorul se roagă de iertare, domnului Stoenescu, pentru ofensa adusă...

C O P I L A

DE

EMIL GIURGIUCA

Ai înmugurit în strai de bură de soare!
Îți joacă răsul frunze de cais
Și'n trupul tău abia suit din vis
Aud murmurând verile viitoare.

Ți-umbrește fruntea somnul calm din noapte,
In ochi botezul zorilor ți-a mai rămas,
Pari o'ntrupare'n azuriul ceas,
Ce stă s'adoarmă'n marmură de lapte.

Din tot ce azi e neîmplinit ca'ntr'o tulpină
Când mâine viața caldă va înflori,
Aceste mâini pe fruntea cui vor cobori hodină,
Cui ochii tăi zambilele-și vor dărui?

Va fi un visător cu suflet de copil,
Ori un fecior cu pieptu'n bronz de soare?
Nu știi, nu știi... dar, Doamne, adu-i-l
Să-i cânte, s'o adoarmă în leagăne de floare!

AMURG RUSTIC

DE

GEORGE VOEVIDCA

Sat în amurg...
Noură zarea...
Roură floarea.
Umbrele curg...

Fată 'n privaz
stăruie, dusă...
Jăruie-apusă
zi printre brazii...

Lăcrimător
clipotă şipot :
şipotă 'n clipot
şopot de dor...

Sat în amurg.
Noură zarea.
Roură floarea
Umbrele curg.

◦ M E L A N C O L I A

DE

EMIL CIORAN

Fiecare stare sufletească tinde să se adapteze unui exterior corespondent felului ei specific sau să transforme acest exterior într'o viziune potrivită naturii ei. Căci există o corespondență intimă în toate stările mari și adânci, între planul subiectiv și planul obiectiv. Ar fi absurd să concepi un entuziasm debordant într'un mediu plat și închis; dacă totuși s'ar întâmpla, aceasta s'ar datora unei excesive plenitudini ce ar subiectiviza întreg mediul. (Ochii omului văd în exterior ceea ce îl frământă în interior.) Cadrul este de cele mai multe ori rezultatul unei proiecții subiective fără de care stările sufletești și experiențele intense nu-și pot găsi o realizare deplină. Extazul niciodată nu reprezintă o consumare pur internă, ci transpune într'un exterior o beție luminoasă lăuntrică. Este destul a privi fața unui extatic pentru a remarca tot ceea ce vizează tensiunea lui spirituală. Intenționalitatea stărilor interioare este un fenomen care explică armonia dintre planuri, precum și necesitatea prin care ele se cer reciproc, deoarece intenționalitatea indică o imposibilitate a stărilor de a rămânea absolut pure.

Pentru ce melancolia cere un infinit exterior? Fiindcă este în structura ei o dilatare și un gol cărora nu li se poate stabili granițe. Trecurile de limite se pot realiza fie în mod pozitiv, fie negativ. Exuberanța, entuziasmul, furia, etc., sunt stări debordante a căror intensitate sparge orice bariere limitative și cresc dincolo de echilibrul normal. Este un avânt pozitiv al vieții, rezultat dintr'un plus de viață, dintr'un exces de vitalitate și dintr'o expansiune organică. În stările pozitive, viața trece dincolo de determinările ei normale nu pentru a se nega, ci pentru a elibera rezervele care mocnesc și care acumulate riscă o izbucnire violentă. Toate stările extreme sunt derivate ale vieții, prin care ea se apără de ea însăși. Transcenderea limitelor din stările negative are cu totul alt sens, deoarece ea nu pleacă din plenitudine, ci dintr'un gol ale cărui margini nu sunt demarcabile. Aceasta cu atât mai mult cu cât golul pare a răsări din rădăcinile ființei, întinzându-se progresiv ca o cangrenă iremediabilă. Este un proces de diminuare, iar nu

de creștere; din acest motiv, el este o întoarcere în spre neant, iar nu o înflorire în existență.

Sensația de gol și de dilatare în spre nimic, care nu lipsește în melancolie, își află o rădăcină mai adâncă într'o oboseală, prezentă în toate stările negative.

Oboseala separă pe om de lume și de lucruri. Ritmul intens al vieții slăbește, iar pulsațiile organice și activarea internă își pierd din acea încordare care diferențiază viața în lume, care o stabilește ca un moment imanent al existenței. Oboseala este primul determinant organic al cunoașterii, deoarece ea desvoltă condițiile indispensabile ale unei diferențieri a omului în lume; prin ea ajunge la acea perspectivă care situează lumea în fața omului. Oboseala te face să trăiești sub nivelul normal al vieții, iar despre marile tensiuni vitale nu-ți îngăduie să ai decât un presentiment. Sursa melancoliei pleacă deci, dintr'o regiune unde viața este nesigură și problematică. Astfel se explică fecunditatea ei pentru cunoaștere și sterilitatea ei pentru viață.

Dacă în trăirile comune și obișnuite, contează intimitatea naivă cu aspectele individuale ale existenței, în melancolie separarea de ele duce la un sentiment vag al lumii și la o senzație a vagului acestei lumi. O experiență intimă și o viziune ciudată nulează formele consistente ale acestei lumi, cadrele individualizate și diferențiate, pentru a îmbrăca într'o haină de o transparență imaterială și universală. Detașarea progresivă de ceea ce este individual și concret te ridică la o viziune totală, care câștigând în întindere pierde în concret. Nu există stare melancolică fără înălțarea de care vorbim, fără o expansiune spre culmi, fără o ridicare deasupra lumii. Dar nu acea înălțare răsărită din orgoliu sau din dispreț, din disperare sau dintr'o pornire spre negativitate infinită, ci dintr'o reflexie prelungită și o reverie difuză, născute în oboseală. În melancolie îi cresc omului aripi nu pentru a se bucura de lume, ci pentru a fi singur. Ce sens are singurătatea în melancolie? Nu este ea legată de sentimentul infinitului intern și extern? Privirea melancolică este inexpressivă, concepută fără o perspectivă a nemărginitului. Nemărginirea interioară și vagul lăuntric, ce nu trebuiesc asimilate acelei infinități fecunde din iubire, cer cu necesitate o întindere ale cărei margini sunt insesizabile. Melancolia prezintă o stare vagă care nu intenționează ceva determinat și precizat. Trăirile comune cer obiecte palpabile și forme cristalizate. Contactul cu viața se face, în acest caz, prin *individual*; este un contact strâns și sigur.

Desprinderea de existență ca dat concret și calitativ și abandonarea în nemărginire ridică pe om din încadrarea lui firească. Perspectiva infinitului îl arată singur și părăsit în lume. Sentimentul propriei finități este cu atât mai intens cu cât conștiința infinității lumii este mai mare. Dacă în unele stări această conștiință este deprimantă și chinuitoare, în melancolie ea este mai puțin dureroasă, din cauza unei sublimări, care face singurătatea și părăsirea mult mai puțin apăsătoare, împrumutându-le uneori un caracter voluptos.

Disproporția dintre infinitatea lumii și finitatea omului este un motiv serios de disperare; atunci însă, când o privești într'o perspectivă de vis, așa cum e în stările melancolice, aceasta încetează de a mai fi torturantă, lumea apărând într'o frumusețe stranie și maladivă. Sensul adânc al singurătății vizează o suspendare dureroasă a omului în viață și o frământare în izolare cu gândul morții. A trăi singur înseamnă a nu mai cere nimic și a nu mai aștepta nimic dela viață. Singura surpriză a singurătății este moartea. Marii singuratici nu s'au retras niciodată spre a se pregăti pentru viață, ci pentru a suporta interiorizați și resemnați lichidarea vieții din ei. Din pustiu și din grote nu se poate aduce mesajii pentru viață. Nu condamnă viața toate religiile plecate din pustiri? Și nu este în iluminările și transfigurările marilor singuratici o viziune apocaliptică de sfârșit și prăbușire iar nu o aureolă de sclipiri și triumfuri?

Singurătatea melancolicilor are o semnificație mult mai puțin adâncă; ea are uneori chiar un caracter *estetic*. Nu se vorbește de o melancolie dulce, de o melancolie voluptoasă? Dar însăși atitudinea melancolică prin pasivitatea și considerarea perspectivă, nu este ea colorată estetic?

Atitudinea estetică în fața vieții se caracterizează printr'o pasivitate contemplativă care savurează din real tot ceea ce îi convine subiectivității fără nicio normă și fără nici un criteriu. Lumea este considerată ca un spectacol, iar omul ca un spectator care asistă pasiv la desfășurarea unor aspecte. Concepția spectaculară a vieții elimină tragicul și antinomiile imanente existenței, cari odată recunoscute și simțite te prind ca într'un vârtej dureros în drama lumii. Experiența tragicului presupune o tensiune atât de mare încât viețuirea estetică nici n'o poate bănuî. În tragic participarea intensă cu întreg conținutul ființei noastre este atât de hotărîtoare încât fiecare moment este o chestiune de *destin*, pe când în atitudinea estetică este o chestiune de *impresie*. Tragicul nu include ca un element central reveria, nelipsită în toate stările estetice. Ceea ce este estetic în melancolie se manifestă în tendința spre pasivitate, reverie și încântare voluptoasă. Că ea nu poate fi asimilată integral unei stări estetice, aceasta derivă din aspectele ei multiforme. Nu este destul de frecventă melancolia neagră? Dar ce este mai întâi o melancolie dulce? Cine nu cunoaște senzația de plăcere ciudată în după amiezile de vară, când te abandonezi simțurilor fără nicio problemă specială și când sentimentul unei eternități senine desvoltă în suflet o împăcare dintre cele mai neobișnuite? Este ca și cum grijile acestei lumi și toate incertitudinile spirituale ar amuți în fața unui spectacol de o frumusețe uluitoare, în seducțiile căruiă orice problemă ar deveni inutilă. Dincolo de orice agitație, turburare sau e'ervescență, o trăire liniștită soarbe cu o voluptate reținută toată splendoarea cadrului. Este o notă esențială a stărilor melancolice *calmul*, absența unei intensități deosebite. Regretul, care intră în structura melancoliei, explică și el absența unei intensități particulare a acesteia. Dacă regretul poate fi persistent, el niciodată nu e atât de intens încât să provoace o suferință profundă. Actualizarea unor motive sau a unor întâmplări din trecut, însumarea în afectivitatea noastră prezentă a unor elemente care astăzi nu mai pot fi active, relația dintre o tonalitate afectivă a senzațiilor și mediul în care s'au născut dar pe care l-au părăsît, sunt determinante esențiale de melancolie. Regretul exprimă afectiv un fenomen profund: acela al înaintării în moarte prin viețuire. Regret ceva ce a murit în mine și din mine. Actualizez doar fantoma unor realități și a unor experiențe trecute. Dar aceasta este suficient pentru a ne arăta cât a murit din noi. Regretul revelează semnificația demonică a timpului care prilejuind o creștere în noi cauzează implicit o anihilare.

Regretele fac pe om melancolic fără să-l paralizeze sau să-i rateze aspirațiile, deoarece în regret există o conștiință a ireparabilului numai pentru *trecut*, viitorul fiind oarecum deschis. Melancolia nu este o stare de o gravitate concentrată, închisă, desvoltată pe o afecțiune organică, deoarece în ea nu există nimic din acea groaznică senzație a ireparabilului pentru tot cursul existenței, care nu lipsește în unele cazuri de tristețe adâncă și iremediabilă. Chiar acea melancolie neagră este mai mult un caz de dispoziție temporală, decât de una constituțională. Și dacă ar fi ca în cazul al doilea, caracterul de reverie nu e complet exclus pentru a o asimila unei maladii cu toate implicațiile ei. Formal, atât în cazul melancoliei dulci și voluptoase, cât și în cazul melancoliei negre, există aceleași cadre de elemente: gol intern, înfinit exterior, vag de senzații, reverie, sublimare, etc., numai din punctul de vedere al tonalității afective a viziunii diferențierea apare evidentă. S'ar putea ca multipolaritatea melancoliei să țină mai mult de structura subiectivității, de cât de natura ei. În acest caz starea melancolică, în caracterul ei difuz reveric și vag ar

lua forme specifice în fiecare persoană. Nefiind o stare de o mare intensitate dramatică, ea oscilează și fluctuează mult mai mult decât celelalte. Având mai mult virtuți poetice decât active, ea are ceva dintr'o grație reținută, (de aceea o întâlnim mai mult la femei) grație pe care n'o întâlnim niciodată în tristețea profundă și intensă.

Nu lipsește această grație nici peisajelor de coloratură melancolică. Perspectiva întinsă din peisajul olandez sau din peisajul Renașterii, cu eternități de lumină și umbre, cu văi a căror șerpuire simbolizează infinitul și cu raze ce împrumută un caracter de imaterialitate lumii, cu aspirațiile și regretele oamenilor ce schițează un zâmbet de înțelegere și bună voință, — întreagă această perspectivă revelează o grație melancolică și ușoară. Într'un astfel de cadru, omul pare a zice cu regret și cu resemnare: „Ce vreți dacă nu e mai mult?”. La capătul oricărei melancolii există posibilitatea unei mângâieri sau a unei resemnări. Elementele estetice din ea includ virtualități de armonie viitoare, care niciodată nu există într'o tristețe profundă și organică. Din acest motiv, o fenomenologie a tristeții ajunge la ireparabil, pe când una a melancoliei la vis și grație.

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I, F A P T E

◦ „FILOSOFI ȘI SISTEME“ DE I. BRUCĂR

Bine cunoscut publicului nostru cetitor încă de pe vremea când scria la „*Noua revistă română*“ articole a căror amintire nu s'a pierdut, și mult apreciat în deosebi în urma celor două studii filosofice de remarcabilă valoare asupra lui „*Spinoza*“ și asupra „*Problemelor noi în Filosofie*“, — d. Brucăr a dat de curând la lumină un masiv și valoros studiu asupra câtorva din reprezentanții de frunte ai cugetării filosofice contemporane europene. Față de munca pe care a depus-o pentru a realiza această lucrare, d-sa ar mai fi avut nevoie de prea puțin, pentru a ne pune la îndemână un studiu complet asupra întregii mișcări filosofice contemporane. Aparențele totuși nu trebuie să ne înșele. Dacă, la prima vedere, din acest studiu, în care rând pe rând sunt expuse concepțiile filosofice ale unui C. Rădulescu-Motru, Spaier, Liebert, Husserl, Rickert, Blaga, Bergson și Kuno Fiedler, lipsesc gânditori cari în mișcarea filosofică contemporană din occident ocupă netăgăduit un loc de frunte, — cum ar fi de pildă un Martin Heidegger sau un Nicolai Hartmann, — totuși lectura lui ne arată că lucrurile se petrec în realitate altfel. Căci contribuțiile personale ale acestor gânditori nu au fost nicidecum scăpate din vedere. Și, în studiul d-lui Brucăr, ele vin, acolo unde cetitorul neînșinat ar avea nevoie, să lumineze în chip minunat calea pe care pare a se orienta de acum înaintea cugetarea filosofică.

Pentru cine cunoaște ce anume motive l-au determinat pe autor să scrie acest studiu, lucrul era foarte firesc să fie așa.

D. Brucăr, care e stăpânit de un real interes pentru problemele filosofiei, înainte de a se gândi la deslegarea lor, și-a impus datoria de a se lămuri asupra a tot ceea ce cugetarea filosofică contemporană a ajuns să realizeze. Cu o asemenea preocupare, se înțelege că d-sa n'ar fi putut trece peste opera nici unuia din reprezentanții mai de seamă ai filosofiei contemporane, — iar studiul d-sale, rezultat al acestei munci, n'ar fi putut rămâne lipsit de contribuțiile lor.

Și, încredințat că studiul acesta n'ar putea fi făcut

oricum, d. Brucăr voește să-l transforme într'o adevărată disciplină filosofică aparte, căreia îi dă numele de „interpretare a filosofiei“. Lucrarea d-sale se și începe cu un „discurs“ introductiv, în care autorul încearcă să delimiteze domeniul și să indice metodele acestei discipline, — iar cuprinsul ei nu este decât aplicarea la câteva din sistemele filosofice contemporane, a modului cum d-sa concepe „interpretarea filosofiei“. Așa fiind, se înțelege interesul cu care trebuie privit acest discurs introductiv. Căci, cel puțin în bună parte, valoarea expunerilor d-sale este condiționată de întemeierea pe care o poate avea punctul d-sale de vedere personal în expunerea sistemelor filosofice. Iată de ce vom mărgini mai mult asupra-i observările noastre — silfii altfel cum suntem de spațiul restrâns de care dispunem.

În expunerile de genul acelor cuprinse în lucrarea d-sale și care sunt netăgăduit de istorie a filosofiei, d. Brucăr se declară hotărât împotriva procedeelor utilizate în mod obișnuit de această disciplină. Aceasta pentru motivul că, după d-sa, istoria filosofiei nu este în măsură să ne dea o cunoaștere exactă a sistemelor filosofice. Rolul ei este de a ne prezenta sistemele filosofice în evoluția lor în timp. Aceasta însă, susține d. Brucăr, nu poate decât să le falsifice, intrucât, plasate în timp și explicate prin condițiuni streine „conținutului lor pur ideativ“, sistemele filosofice pierd valoarea lor absolută, pentru a deveni relative. Așa fiind, istoria filosofiei nu ne poate îngădui decât o interpretare greșită și „stearpă a filosofiei, lipsită de orice valoare teoretică“ (p. 13 și 32).

Spre a evita acest neajuns, trebuie, spune d. Brucăr să privim sistemele „pe un plan supratemporal“, independent de evoluția lor în timp, referindu-ne exclusiv la ceea ce au ele esențial, adică, lămurește d-sa, la „caracterul absolut al ideilor lor“ (p. 15). Un asemenea mod de a lua cunoștință de sistemele filosofice, profund deosebit de cel practicat de istoria filosofiei, poartă numele, în concepția d-lui Brucăr, de „interpretare a filosofiei“.

Justificarea lui stă în însăși natura sistemelor filosofice. Filosofia este, după d. Brucăr, „știința lumii

ideilor" (p. 8), iar sistemele filosofice sunt „obiectivările concrete ale unor realități (poate „existențe” a voit să spună d. Brucăr, fiindcă altfel împerecherea aceasta de cuvinte ar fi un non-sens) ideale” (p. 48). Desigur că pentru cine crede că sistemele filosofice sunt sisteme de idei care constituiesc împreună o explicare unitară a lumii, definiția d-lui Brucăr poate să rămână neînțeleasă. Trebuie de aceea să stăruim mai mult asupra-i. Sistemele filosofice cuprind, după d. Brucăr, totdeauna „o viziune de bază”, — iar aceasta este departe de a fi ceea ce am înclina noi să credem, adică o simplă idee fundamentală. Ea este „o existență irațională” (p. 18), care constituie ceea ce numește d-sa „esențialitatea lui transcendentă” (p. 27). Și cum o atare „existențialitate” nu poate fi decât de natură spirituală, iar sistemele filosofice nu sunt decât concretizările ei, acestea nu pot fi concepute decât ca „obiectivări ale unor existențe spirituale” (p. 18). Trebuie însă să ne înfrânăm încă odată înclinările firești ale minții noastre, ca să putem fi de părerea d-lui Brucăr. Astfel, nu trebuie să credem că existențele spirituale de care e vorba există numaidecât. Dimpotrivă, d. Brucăr se exprimă net că ele sunt simple „irealități” (p. 27), — fără ca totuși aceasta să însemneze că ele nu există. Dacă ar fi așa, atunci sistemele filosofice n'ar fi decât simple plâsmuirii mintale. Ele există, spune d. Brucăr, sunt deci realități, însă „ideale”. Iată sensul definiției pe care o dă d-sa sistemelor filosofice.

Astfel concepute, după părerea d-lui Brucăr, sistemele filosofice nu mai sunt contradictorii, cum s'a crezut până acum. Ele sunt expresia unuia și aceluiași gând etern (p. 14), „care constituie, din punct de vedere rațional, unitatea lor ontologică” (p. 36) și care firește că n'ar putea să se contrazică pe sine. Ceea ce ne dă sluzia contradicției în sistemele filosofice, — când privim de pildă idealismul lui Platon față de atomismul lui Democrit, — nu se datorește decât „temporicității” în care ni le înfățișează istoria filosofiei. Spre a înlătura acest aspect greșit în care ne apar sistemele filosofice și pentru a le pătrunde sensul adevărat, trebuie să facem abstracție de timpul ce le separă și să găsim mijlocul de a descoperi „esențialitatea lor ontologică”, în care contradicția dispăre.

Aceasta însă, crede d. Brucăr, presupune o „cunoaștere intuitivă” pe care singură metoda fenomenologică ne-o poate pune la îndemână. Ea singură, în adevăr, ne dă posibilitatea să atingem caracterul absolut al ideilor (p. 15), — ceea ce negreșit nu e lucru puțin, pentru noi cari până acum nici nu bănuiam că ideile ar avea un atare caracter. Sau cum spune d. Brucăr în altă parte, „ea este singura (metodă) care ne-ar putea da cheia sau cifrul cu care am putea ceti și descoperi esențialitatea de viziune a fiecărui sistem” (p. 28). Cu ajutorul ei, întemeiem ceea ce numește d. Brucăr „interpretarea filosofiei”.

Și d-sa stăruie în primul rând asupra deosebirii profunde care trebuie menținută între punctul de vedere al acestei discipline și acel al istoriei filosofiei. Interpretarea filosofiei, spune d-sa, nu are nimic comun cu explicarea sistemelor filosofice prin raportarea lor la condițiunile în care au apărut. Treacănd peste acest procedeu greșit, ea urmărește cu ajutorul analizei intuitive fenomenologice să ne arate sistemele în „esențialitatea lor ontică” (p. 38), așa fel ca să le putem privi „pe un plan de eternitate” (p. 52). Cu aceasta, ea ne dă cunoștința singurului lucru care ne poate interesa din sistemele filosofice, — și anume „adâncul esențialității lor ideative” (p. 9).

Ideea însăși a interpretării filosofiei a fost descoperită de d. Brucăr utilizând metoda fenomenologică. Cum se știe, metoda aceasta urmărește să determine, în ultimă instanță, esența pură a existenței. Supusă rigorilor sale, ideea cunoașterii și a înțelegerii sistemelor filosofice, după ce a fost degajată de tot ceea ce nu-i constituie elementul de competenție, a fost redusă la pătrunderea pe cale intuitivă a esențialității sistemelor filosofice.

Se ridică acum întrebarea, în ce măsură a izbutit d. Brucăr în lucrarea d-sale să ne dea cu ajutorul metodei fenomenologice o asemenea cunoștință intuitivă a sistemelor de care se ocupă și dacă, — presupunând că a realizat-o, — care e valoarea ei? Cuprind adică expunerile d-sale în adevăr „esențialități” de sisteme, — și, în caz afirmativ, ne îngăduie ele să luăm cunoștință exactă de concepțiile filosofice pe care ni le prezintă în modul acesta? Iar contradicția dintre sisteme dispăre în adevăr în opera d-lui Brucăr sau era aceasta o simplă promisiune irealizabilă?

Ceea ce nu se poate tăgădui, este că expunerile d-lui Brucăr cuprind într-o formă de o remarcabilă claritate, *unele* din ideile mai de seamă ale sistemelor puse în discuție, cu principalele lor motivări și cu obiecțiunile mai serioase ce li s'au adus sau li se pot aduce. În acest fel, lucrarea d-sale ne dă posibilitatea să ne facem o idee sumară, dar îndeajuns de exactă, despre aceste sisteme.

Ceea ce însă îi lipsește în primul rând, este restul ideilor ce constituie sistemele filosofice expuse și întregul lor aparat de argumentare. De acestea însă n'am putea lua cunoștință decât direct din operele originale ale filosofilor. Și e netăgădui că, fără această cunoștință completă, înțelegerea exactă a concepțiilor de care e vorba suferă. Iată de ce rolul istoriei filosofiei nici nu este acel pe care și-l atribuie interpretarea filosofiei. Ea nu urmărește să ne dea cunoștința sistemelor filosofice din trecut. Această cunoștință nu o putem căpăta cu folos decât adresându-ne deadreptul operelor originale ale întemeietorilor lor. Ceea ce urmărește ea este explicarea sistemelor prin cauzele care le-au produs și reconstituirea logică lor interne. Lectura operelor originale nu oferă

însă aceasta unui celtor neînțiat. Singur istoricul filosofiei, care cunoaște întreg complexul de împrejurări în care au apărut operele filosofice și a meditat mai mult asupra conținutului lor, este în măsură să ne pună la îndemână această înțelegere.

Iar fără ea, cunoașterea sistemelor filosofice este sortită să sufere de un alt neajuns, de care suferă expunerile d-lui Brucăr, — și, date fiind unele promisiuni ale d-sale, neajunsul de care vorbim ia aici un dublu aspect. Este drept că d-sa, trecând peste interdicțiile metodei ce-și impune, a dat pe alocurea sistemelor oarecari explicări. Ele sunt însă voită incomplete. Datorită acestui fapt, lectura lucrării d-lui Brucăr ne lasă cu impresia că filosofia, privită din punctul de vedere „supratemporal“, departe de a fi unitară, este un haos de teorii, care se contrazic și se exclud reciproc. Ce unitate poate exista, bunăoară, între punctul de vedere apriorist al lui Edmund Husserl și acel iraționalist și mistic al lui Leon Chestov? Și totuși d. Brucăr ne promisese că asemenea antinomii vor dispărea la lumina interpretării filosofiei.

Dacă e drept că asemenea contradicții, care sunt reale, n'ar putea să dispară în niciun fel, — trebuie să recunoaștem însă că o expunere mai puțin întemeiată pe metoda fenomenologică, arătând cum dificultățile ce se ridicau înaintea unora din sisteme au împins pe gânditori să construiască altele noi,

ne-ar fi făcut vizibil firul unitar al evoluției filosofiei contemporane, și ne-ar fi îngăduit astfel să ne facem o cu totul altă impresie despre ea.

Privită însă din punctul de vedere din care a fost scrisă, lucrarea d-lui Brucăr este totuși de cel mai mare interes. Sub forma în care e scrisă, ea ne pune la îndemână un imens material deosebit de valoros pentru cunoașterea și înțelegerea filosofiei contemporane. Poate că fără să vrea, d. Brucăr, în modul acesta, a realizat pentru prima dată într-o lucrare în istoria filosofiei ceea ce am putea spune că arta modernă realizează demult. Intocmai ca în acele picturi sau sculpturi moderne, în care prin câteva linii fugare artistul caută să ne dea posibilitatea de a ne pune imaginația în joc, spre a deștepta în acest chip ingenios emoții estetice, d. Brucăr, în liniile drepte, severe, în care a înfățișat câteva din concepțiile filosofice ale timpului nostru, dă unui ochi mai pătrunzător și unei minți mai agere posibilitatea de a reflecta mai departe la problemele filosofiei. Și dacă exercițiul imaginației în contemplarea operelor de artă modernă procură o neîngăduită emoție estetică, nu e mai puțin adevărat că exercițiul gândirii în lectura unei lucrări ca aceea a d-lui Brucăr procură unei minți dornice de înțelegerea lucrurilor o profundă satisfacție.

AL. POESCU

C R O N I C A L I T E R A R Ă

LUCIAN BLAGA: LA CUMPĂNA APELOR (VERSURI).—C. ANTONIADE: MACHIAVELLI. — N. ȚIMIRAȘ: IOAN CREANGĂ.

Pentru încercările noastre de așezare spirituală pe această linie de cumpănă între răsărit și apus, ce ne-au hărăzit-o istoria și pământul, clădirea de gând și de vis pe care a durat-o în ani scrisul d-lui Blaga e una din mărturiile cele mai dătătoare de nădejdi, ale posibilităților noastre de a aduce cândva rod deosebit și vrednic de a fi căutat, în marile recolte sufletești ale lumii, de a ne împinge seva solului propriu până la înflorirea înaltă a unor petale care să poată îmbogăți, fără îngăduințe, corola de vis a omenirii.

Prin acea nesilită identificare cu pământul, în pătrunderea adâncă și grea a temelțiilor, prin acea înălțare sveltă spre regiunile marilor curente spirituale ce depășesc hotarele, prin lumina pură ce îi învăluie arhitectura, opera d-lui Blaga împacă sbuciumul intelectual al veacului modern și neliniștile primare ce urcă în noi ca un val, din veacuri adânci, topindu-le în cristalul unor realizări autentice, cristal a cărui geometrie pură nu și-a limitat nicicând diversitatea fațetelor și acel neconținut proces de limpezire a apelor, a luminilor.

În adevăr, — pentru ca să restrângem discuția la

limitele ce îi sânt date aici — urmărind linia evoluției sale poetice, aceste constante spirituale, aceste caracteristice de împlinire, sânt permanent vizibile.

Sunetul fundamental, adânc, al poeziei d-lui Blaga este ecoul grav al unui dureros proces de *căutare*: în neliniștea de aspră furtună a veacului nostru, căutarea unei lumini de vrajă care să liniștească apele sufletului, îmbunând iarăși cerul cu pământul, ca apariția curcubeului după potopul biblic. Sbu-ciumul acestei căutări, a unui adevăr care să îmbuneze pământul, a unui Dumnezeu care să lumineze cerul — în cărțile veacului douăzeci ca și în miturile unui trecut ce n'a putut fi încă măsurat, în tumultul sufletului modern ca și în superstițiile noastre primitive, efortul de a pipăi lucrurile pentru a le ghici mugurul de viață ascunsă, precum orbul Pan bulbii cornițelor la mieși, chinul de a nu putea găsi acel cuvânt bun care să lămurească definitiv puterile ascunse ale lumii, arareori sentimentul unei plinătăți interioare, ca rod al acestei pribegii, și foarte adesea gândul că această căutare îi este impusă, sorocită, apăsare astrală a destinului — însemnată dureros în acea imagină a stelei sale, schimbată de pe un umăr

pe altul ca o povară — fată sursa cea mai adâncă indicată prin acel sunet grav și mat, acea tonalitate caracteristică, a poeziei d-lui Blaga.

Și nu e o simplă coincidență faptul că, și în filosofie, dl. Blaga încearcă dela început rezolvarea problemei *cunoașterii*.

Primul său volum de poezii, „**Poemele luminii**“, nu era, acum patruzeci de ani, decât aspectul liric al aceleiași căutări. Tinerețea învâle lumea într-o lumină nouă ce nu putea dăinui mult, dar care atunci imprimă materialului liric acel clocot caracteristic primelor elanuri, aproape de optimism chiar. De aci, amplexarea filonului erotic, diminueat apoi aproape cu totul, — o lumină fragedă și, mai ales, acea caracteristică tehnică, remarcată de critica timpului: poezia, simplă exclamație lirică, aproape, alăturarea nouă a doi termeni doar: vis și concret.

Erau mirarea nouă a celui ce vede și pipăie întâia oară lumea și caută să stabilească întâile date ale conștiinței; de aci culoarea lor fragedă, de aci, bucuria naivă de a găsi în suflet și în lumea pietrelor și a stelelor, două aspecte cari se potrivesc într-o imagine: *comparația*, ca aproape unică funcție poetică; găsirea ei, ca unic prilej de explozie lirică.

În „**Pașii Profetului**“, respirația lirică se lărgește, imaginile se aglomerează, tema capătă amplexare. Depășind tinerețea jocului pur, poetul își organizează cunoașterea. De aci, liniștirea, o prematură înțelepciune, care apropie uneori, în acest volum, poezia de structura sentențioasă a parabolii.

Firul subțire de neliniște al acestui volum se accentuează și se ramifică amplu: „**În marea trecere**“. O intuiție amară a cursului vremii care, în perindarea ei uniformă de veacuri, nu iartă sbuciumul mărunț al omului, a zădărniciilor acestor căutări. O durere, aceea de a fi vândut veacului său toată bogăția de comoară a sufletului primitiv, a copilăriei, fără a primi în schimb decât împletiri de indoieli:

Arendaș al stelelor,
străvechile zodii
mi le-am pierdut.
Viața cu sânge și cu povești
din mâini mi-a scăpat.

Poetul care voise, înalt, să însemne bucuria luminii și pașii profetului, își dă acum seama că a voit prea mult, că în marea perindare de oameni și vremi semnele nu mai sânt sigure. De aci, acel sunet de durere din „*Noi cântăreții leproși*“, care se va realiza și mai pur în „*Cântăreții bolnavi*“ din ultimul volum:

Mistuiți de răni lăuntrice trecem prin veac.
Din când în când ridicăm ochii
spre zăvoaiele rafului,
apoi ne aplecăm capetele în și mai mare tristețe.
Pentru noi cerul e zăvorât și zăvorțite sunt și cetățile.

„**Lauda somnului**“ înseamnă un nou punct de creștere și, în același timp, un punct de hotar în

evoluția poetică a d-lui Blaga. Aceiași tristețe a celui ce n'a putut încă decât să pipăie dar nu și să deschidă zăvoarele lumii:

Ca toată creatura
mi-am ridicat în văzduh rănille
și-am așteptat: oh, nici o minune nu se'mplinește!
Nu se'mplinește, nu se'mplinește!

Lămurirea din ce în ce mai dureroasă a acestei imposibilități, determină însă o firească reîntoarcere. Poetul încearcă regăsirea comorilor de basm, pierdute în schimbul falsei înțelepciuni a veacului: lauda somnului, ca pierdere în adâncul unor vremi mitice, prin acea retragere în val, a sângelui său „înapoi în părinți“, laudă a visului pentru că oferă o regăsire într-o lume mai pură, adâncire în etnic, căruia se suprapune frecvent amintirea luminii copilăriei, vrajă a basmului scormonire în superstiții. Totul aduce *simplificare* voită, în același timp, a sufletului și a expresiei, prin purificare în apa largă a substratului mitic al omenirii, intuit prin apelul la folclorul popular.

Această reîntoarcere, prevestită încă dela „*În marea trecere*“ (poemul „*Semne*“), se încearcă astfel în „*Lauda somnului*“, prin îmbogățirea materialului folcloric, printr-o simplificare a imaginilor și printr-o revenire la vechile constrângeri și armonii ale versului, până aproape de Eminescu:

Adânc sub bătrânele
verzile zodii —
se trag zăvoarele
se 'nchid fântânile.
Așează-ți în cruce
gândul și mânille.
Stele curgând
Ne spală țărânille.

Drumul acestei reîntoarceri e accentuat larg, aproape cu desăvârșire, în ultimul volum al poeziei: „**În cumpăna apelor**“. E, după cum indică însuși titlul, un efort de limpezire în maturitate.

Și e unul din multiplele documente de înaltă și clară înțelegere a lumii și a sa însăși, această posibilitate de autodefinire, pe care o indică pentru dl. Blaga sunetul larg și în același timp caracteristic, al titlurilor diferitelor sale volume.

O analiză și grupare a temelor poetice din cuprinsul acestui volum, va fi lămuritoare în primul rând:

Vechiul filon al neliniștii veacului e mult redus. *Boală* (p. 8) și *Cântăreții bolnavi* (p. 22). Frământarea de altădată e însă aici înălțată în planul vag al unei unduirii de tristețe cosmică, în primul poem:

Piezișe cad lacrimi din veac,

iar în *Cântăreții bolnavi* e oarecum sublimată într-o irizare muzicală sub patina imaginilor medievale, o durere aproape impalpabilă, ca a unei flori ce, în vestejire, își scutură polenul:

Purtăm fără lacrimi
o boală în strune —
și mergem deapururi
spre soare apune.
Ni-e sufletul spadă
de foc stînsă 'n teacă.
Ah iarăși și iarăși
Cuvintele seacă.

Lumina palidă a acestei neliniști se infiltrează frecvent și în peisajul: *Plajă* (p. 28) *Seară Mediteraneană* (p. 32) și *Semn de toamnă*:

O voce ieri din adânc s'a 'nălțat
amară, amară, amară.
Ingeri mulți murînd și-au lăsat
lutul în țară.

O singură dată această neliniște are o rezonanță gravă, o coborîre spre moarte: *Din adânc* (p. 72). Pe noul drum, nu se mai rezolvă în revoltă, nici în întrebări complicate, ci se adâncește în substanța muzicală a unui *dor* de lumina mai pură a altor zile — în imagina cărora, de multe ori, vârsta mitică a omenirii și vremea copilăriei poetului, se suprapun, se amestecă, precum în *Munte vrăjit* (p. 26). Acest dor e întrepătruns de un regret al comorilor de credință pierdute, conturat, în *Septemvrie* (p. 18), prin elemente de culoare și muzicale, de o maladivă sugestie:

Prin ceasul verde al pădurii
otrăvuri uitate adie.
Cresc lângă ochiuri ciudate
brânduși cu viață târzie.

iar în *Lumina de ieri*, cu o voită simplitate, încercând sugestia prin repetiție:

Caut, nu știu ce caut. Caut
o oră mare rămasă în mine fără făptură
ca pe-un ulcior mort o urmă de gură.

Acest regret nu putea aduce, firesc, decât o reîntoarcere: *Sat natal*. O reîntoarcere la simplitatea lui: *Colindă*:

Doarme colo în poiată
pruncușor fără de tată. —

la istoria lui: *Haiducul*:

S'a duce tot mai adânc până unde
se 'nchid toamna șerpilor sub stîncă.
Va să desferece duhul pădurii
și șipote negre cari cîntă.

și mai ales, o reîntoarcere, o afundare mai bine zis, în noianul de superstiții și mituri, afundare care permite modularea celei mai bogate și mai caracteristice game poetice a cărții. Dela naivitatea ce filtrează rezonanțe adânci și gânduri din alte lumi — uneori prea complexe pentru spațiul strîmt al ver-

sului și imagini, voit populare, dând senzația unei ciocniri a materialelor, ca în *Cerească atingere* (p. 48), *Rune* (p. 34), *Stă în codru fără slavă* (p. 70) — poetul ajunge până la acea pitorească alungare de umbre și lumini mici, ce animă mai mult imaginația, precum: *Întrebări către o stea* și, mai ales, *Ursul cu crin* și *Vrajă și blestem*, unele din cele mai frumoase înfloriri ale volumului. (Nu pot fi citate decât în întregime, fiindcă valoarea și forța de sugestie le stau tocmai în simplitatea liniei și în echilibrul desăvârșit între temă și imagini și între imagini, la rîndul lor).

O curioasă contaminare cu mitul taurului solar, în *Lumină din lumină* iar, în *Hotar*, o evocare a mitului grec, aruncă în această lume pură umbra altor tărîmuri.

Această regăsire în vraja altor vremi, se pare că e aducătoare de liniște. Regretul se arată atenuat în echilibrul: *La cumpăna apelor* (p. 66), o tristețe de fum: după inutilitatea sbuciumului, a elanului, drumul unei reîntoarceri inevitabile, definitive, spre țărăniță, spre duhul și spre pacea ei:

Poteca de acum coboară ca fumul
din jertfa ce nu s'a primit. De-acî luăm iarăși drumul
spre țărna și valea, trădate 'nmîit
pentru'un cer chiemător și necucerit.

Drumul de reîntoarcere la acest ceas de cumpănă al maturității, cu toată tristețea marilor renunțări, aduce senzația unei plîntăți interioare, a unor imense bogății ce au dospit în suflet din sămînța amară a vieții, senzație ce dă împăcare cu marile asprimi ale pămîntului. E, pentru acest gând, un minunat poem: *Arhanghel spre vatră*, (p. 62) din care regret că nu am loc să amintesc decât o strofă:

Mă întorc de acum ca
albina spre stup,
cu harul sub ărpîi
cu-amurgul în trup.

În această împăcare, marile realități: nașterea, moartea, țara, — apar acum într'o lumină blîndă, fie voalată de o ușoară umbră: *Naștere*, fie animată de un naiv pitoresc: *Trenul morților*, sau revărsată largă și densă, ca în miez al lunii Cuptor, în *Țara*.

Isprăvind această analiză a temelor, care evidențiază, cred, cu prisosință, cât de firesc se integrează această schimbare de drum în linia fermă a evoluției lirice a d-lui Blaga, ca și rotunjimea de fruct a acestui volum de poeme — mai e necesară o inventariere a materialului său de expresie.

Sub aspectul pur formal — dl Blaga accentuează în acest volum efortul de simplificare printr'o disciplină a versificației, ale cărei prime semne s'au observat în „Lauda Somnului“. Doar o singură bucată, *Din adânc*, păstrează structura amorfă, ca versurile primelor culegeri de poeme.

În rest, o încadrare riguroasă a ritmului și rimei, bine înțeles, cu toate libertățile ce și le-a luat, definitiv, poezia de azi, față de vechile canoane. Această înșurupare a versului aduce o duritate care micșorează mult distanța ce îl separa altădată de poezia d-lui Arghezi. Ceeace e însă mult mai caracteristic în acest volum, e, pe de o parte, un efort de stăvilire a tumultului de imagini, specific altădată, iar pe de alta, încercări de construcție a poemului, în sensul simplității apropiate de clasic. Un minunat exemplu, și în acest sens, e acea elegie de un ton mat *Sat natal*, a cărei forță de impresionare nu mai stă în imagini, ci în acele nespuse de simple enunțuri care încep fiecare din cele patru strofe și care închid în sunetul lor, aparent inexpressiv, toată viața și toată dezvoltarea strofei: *După douăzeci de ani.... Ni-meni nu mă cunoaște.... Totul cât de schimbat.... Dar de ce m'am înțors?... Rog cetitorul să sublinieze în text aceste începuturi citate și va vedea cu mirare cum toată viața caldă a poemei decurge din creionul lor simplu. Aici, închinarea acestei poeme d-lui Pillat nu e fără semnificație.*

Aceiași delicată construcție și în *La cumpăna apelor*, deși mai puțin aparentă.

Alteori, accentul în arhitectura poemului, cade pe imagine. O imagine unică și caracteristică luminează întreg poemul, ca, în *Semnal de toamnă*, aceea a ingerilor ce au murit. Alteori ea punctează ca un bumb de aur, unică, fiecare strofă, ca în *Arhanghel spre vatră*, sau — într'un complex, — accentuează sensul prin sunetul ei mai plin, ca o bătaie de gong, precum în *Lumina de ieri*, imaginea urmei pe urciorul mort. De multe ori imaginea cade ca un accent final, ca aceea a lacrimilor veacului în poemul *Boală*, aceea a ingerului ce arde ca o lumânare la căpătâiul Domnului mic, în *Colindă*, aceea a ursului cu brațele lărgite în dreapta și în stânga, ca și cum și-ar împărți pădurile de sus, din *Ursul cu crin* și, în fine, acea imagine de apreciazabilă acuitate, a albinelor morții ce se strecoară în zumzet prin somnul cristalelor, în *Munte vrăjit*.

Acum, imaginea e selectată, păstrată ca ceva de preț și pusă în lumină astfel ca să-și arate toată strălucirea, punctând gândul ca un scîlpăt de foc.

Prin evoluția trasată, ca tematică și vers, volumul d-lui Lucian Blaga însemnează astfel nu numai un moment caracteristic al lirice sale ci și încă o piatră la temelile părăsire ale poeziei noastre de azi.

* * *

Nu știu cum s'a vândut, adică în ce măsură va fi fost prețuită în straturile mari ale cititorilor, cartea d-lui Antoniadă, dar chiar dacă această înțelegere nu s'a arătat, însăși faptul apariției sale este pentru literatura noastră un indicu de maturitate, de lărgire a sferei de preocupări și de creație.

Chiar dacă această carte nu e o creație, în sensul adevărat al cuvântului. Fiindcă nu aduce nimic nou

peste rodul unei lecturi conștiințioase a monografiilor streine consacrate, unica ei contribuție fiind doar, uneori, o reținută confruntare de texte erudite, fiindcă acest material știut nu e nici transfigurat de acea lumină nouă a talentului epic, care să-l anime și să-l coloreze...

Însă, prin bogăția materialului adus, prin conștiințiozitatea cu care a fost organizat și mai ales prin acea impresie de cumpănire, de nedesmințită sobrietate, de lucidă verificare, de plenitudine de fruct copt, pe care și-o dă structura densă a alcătuirii ei, interne ca și formale, monografia d-lui C. Antoniadă are o marcă de noblețe, de seriozitate a muncii intelectuale, pe care e o adevărată bucurie să o poți sublinia, într'atât e de rară la noi.

Urmărind fidel documentul, așa cum a fost transmis de mulți și însemnații cercetători ai umbrei marelui florentin, sugrumând inițial orice deviere în joc a fanteziei, dl. C. A. încearcă să-i contureze epoca și viața, insistând asupra acelor momente și fapte cari au putut fi puncte de plecare și generatoare de idei pentru opera lui Machiavelli. O aplicare sobră a principiului, atât de actual, al celui „erlebnis“ german, în literatură.

Acel tumult, aproape ne mai întâlnit în istorie, de patimi și inteligențe, care a fost însă renașterea italiană, cu diversitatea ei halucinantă de tipuri și situații, a amplificat inevitabil fresca succulentă, colorată, a epocii, uneori până la proporții și detalii printre cari figura lui Machiavelli alunecă subțire.

Totuși, îl ghicești lămurit pe secretarul florentin — deși redus de lumina unilaterală a documentelor oficiale, aproape la liniile unei siluete intelectuale, — sbuciumându-se în traiul lui umil. Umil în adevăr, căci sub mantia somptuoasă pe care o aruncă opera sa peste istorie, e o surpriză să-ți întrevezi umilinta vieții de om sărac și fără rang nobil — și e un prilej de bucurie, deși nu fără amărăciune, să o compari cu evoluția unui intelectual de azi.

Spre sfârșitul volumului și al vieții, când, alături de conturul abstract al documentelor oficiale, condeiul biografului prinde colorii și din viața plină de sevă — succulentă așa cum numai în poveștile Renașterii, ale unui Boccaccio, putea fi însemnată — a corespondenței particulare a lui Machiavelli cu prietenul său Francesco Vettori, figura marelui florentin se rotunjește, se umanizează, se apropie de noi, păstrând totuși acea imprimare indestructibilă a timpului său. Disgrația și neactivitatea îl făceau să uite incurcăturile statului pentru propriile sale necazuri și bucurii, însemnându-le în neuitate scrisori în cari reliefează acel rânjet sarcastic în durere, caracteristic lui, și acea vervă grasă, truculentă, împudică în savurarea și creionarea vieții, caracteristică vremii sale. Dl. C. A. a știut să insiste cu toată amănunțimea și, pe alocuri, discreția de rigoare, asupra acestei laturi dantești și boccacciane, în același timp, a pei-

sajului său interior, luminând intens ultimele zile și pagini ale vieții lui Machiavelli.

O carte de muncă și de înțelegere care își cinstește autorul și înfăptuirea.

* * *

O carte mult mai modestă ca intenții și ca realizare, e aceea în care dl. Țimiraș a căutat să prindă în lumina de argint a cuvântului sufletul cald și viața simplă a aceluși minunat copil al pământului din Humulești, care a fost Ioan Creangă. Cartea aceasta, simplă, naivă până la primitivitate, simpatică nespun tocmai prin gândul nemeșugit, prin iubirea caldă ce sparge învelișul de împrumut al metodei științifice, ca un miez copt, — e una din cele mai pure ofrande ce se puteau aduce înțelepciunii simple a lui Creangă.

Căci cartea atrage doar prin acea evocare simplă naivă, nelipsită de bonomie și, pe alocuri, chiar de vervă, a făpturii de voioasă și ascuțită istețime a povestitorului moldovean. Pornită doar dela gândul unui articol care să însemneze descoperirea câtorva cărți din biblioteca lui Creangă, scrisă fără un plan

stringent, mai mult după cursul unei anumite febre sufletești, cu note cari se văd de departe că sânt adăugate doar ulterior, pentru un aspect științific, inutile, deoarece de cele mai multe ori trimiterile sânt necomplete, lipsind indicarea paginei (vezi „Personalitatea povestitorului“, Nr. 1, 2, 15, 67, etc.) — cartea e, repet, apreciabilă prin acea curată evocare a unui Creangă anecdotic.

Tot atât de inutil ca și notele e acel efort de a demonstra că bunul humuleștean „era în curent cu întreaga mișcare literară a vremii sale“ (p. 103), pentru faptul că s'a găsit în biblioteca sa „Foaia pentru minte, inimă și literatură“, „Convorbirile Literare“, „Vocabularul purtăreț românesc-franțuzesc“ al lui Valian, operele lui T. Maiorescu, „Ritorica din Buda“, „Gramatica românească“ a lui Macărescu și altele, ale vremii.

Creangă a rămas și rămâne, în primul rând, o expresie robustă a geniului nostru nefalsificat; asta nu înseamnă însă și „nemeșugit“ și meșșugul cuvântului nu se confundă cu învățătura cărților.

OVIDIU PAPADIMA

CRONICA PLASTICĂ

THEODOR PALLADY

Deși trecut de șasezeci de ani, Theodor Pallady pictează cu vigoarea unui *fauve* neimblânzit, continuând să-și definească personalitatea artistică într'un fel atât de suveran, încât multe din pânzele sale vechi par încercări timide alături de câteva dintre pânzele luminoase de astăzi. Se poate pronunța cuvântul clasicism cu privire la lucrările pictate de Pallady în ultimii patru sau cinci ani, dacă prin clasicism înțelegem „un romantism domestic“. În adevăr, pânzele din urmă ale pictorului închid mai multă seninătate reală decât atâtea dintre produsele actuale ale unui pretins clasicism. Chiar dacă litera lipsește, spiritul există. Este același spirit echilibrat și armonios pe care îl distilează bunăoară versurile lui Verlaine. Sensibilitatea diferențiată bolnăvicioasă, prin care arta lui Pallady se înrudea cu substanța lirică a poeziei lui Laforgue și a celorlalți „poètes maudits“, a primit în ultimul timp corectivul unei înseninări suverane. Nimic nu mai aduce aminte de expresia crepusculară a lucrărilor mai vechi. De altminteri, pictorul pare să se complacă de astădată mai mult în ambianța luminoasă din sudul Franței, — unde soarele este atât de puternic încât, după expresia lui Matisse, nu există umbră, — decât în regiunea ceoasă din Ile-de-France. Astăzi putem afirma cu certitudine că perioada cenușurilor nuanțate a fost definitiv depășită în evoluția expresiei artistice a lui Pallady și că în locul ei a fost instaurată perioada alburilor intensiv luminoase.

Care sunt consecințele unei atari evoluții, realizată de altminteri într'un tempo atât de lent încât multora le-a rămas neobservată? Credem că pictura lui Pallady a câștigat în obiectivitate picturală. Această presupunere urmează a fi verificată din mai multe puncte de vedere, pe care le vom situa în cadrul a două probleme: problema organizării suprafeței tabloului și problema reprezentării spațiului tridimensional. Ne preocupăm deocamdată de cea dintâi.

În perioada cenușurilor, pictorul nu reușise încă să degajeze destul de lămurit valoarea decorativă a tabloului de sub sugestia motivului pictat. Ceea ce avea întâetate pe atunci, era viziunea particulară a fiecărui motiv. În alegerea motivelor, Pallady era condus de un sentiment pentru unicitatea și specificitatea momentului luminos și atmosferic, în legătură cu expresia cât mai aproape de adevăr a viziunii sale. Felul vibrației atmosferice și al difuzării luminoase prezenta mai mult interes pentru artist, — prin consonanța subtilă pe care o deștepta în sensibilitatea sa, — decât acordul pur de culoare, privit sub unghiul abstracției coloristice, așa dar al expresivității pure. Deși armoniile cromatice erau dintre cele mai îndrăznețe, ele nu dobândiseră o autonomie prea accentuată, în raport cu latura reprezentativă a tabloului. Lirismul viziunii ce se exprima prin bogate cadențe atmosferice, sărâma unitatea decorativă a suprafeței, dând fiecărei pânze un înțeles fragmentar. În felul acesta, pictorul

se mărginea să concretizeze de fiecare dată în culoare conținutul unor momente intuitive deplin interiorizate, fără năzuința clar manifestată de a le transcende prin magia dinamismului coloristic.

Evoluția din ultimul timp a picturii lui Theodor Pallady a condus la degajarea culorii de sub înrăurirea imediată a vibrațiilor atmosferice și a incidențelor luminoase. Cenușurile joacă astăzi un rol mult mai redus decât odinioară. În schimb culoarea primară a câștigat în intensitate. S'a ajuns astfel la un absolutism al culorii, care înrăurește nespus asupra expresiei artistice. Momentul atmosferic nu mai are importanța din trecut. Dar suprafața tabloului este mult mai organic înțeleasă. Pallady accentuează din ce în ce mai mult sensul plan al picturii sale. El înțărăște nespus ritmica suprafeței, organizând elementele colorate în vederea unei cât mai puternice expresivități directe. S'a operat astfel o deplasare a interesului artistic. Vechea concepție a tabloului fragmentar a fost înlocuită prin concepția tabloului — obiect de artă. Cele mai multe din pânzele recente ale lui Pallady au o frumusețe în sine, atât de sigur degajată de latura reprezentativă a tabloului, încât poate fi gustată chiar dacă facem abstracție de motivul concret înfățișat de pictor. Prin organizarea suprafeței tabloului și prin degajarea ei de sub sugestia motivului pictat, Pallady a făcut primul pas spre obiectivitatea picturală.

Dar înlăturarea cenușurilor a contribuit nu numai la reîntegrarea suprafeței tabloului, ci și la potențarea unei plastice pure, alcătuită din culori primare. Sugestia plasticității corpurilor reese astăzi cu mai multă intensitate decât odinioară, când libertatea pusă în tratarea motivului atmosferic înlătura soluționarea satisfăcătoare a problemelor de volum. Astăzi îi este deajuns pictorului să alătore, fie chiar într'un sentiment decorativ, două tonuri diferite ale aceleiași culori, pentru a implica imediat o diferențiere spațială de planuri.

Se poate spune că Pallady realizează o expresivitate a valorilor spațiale cu atât mai importantă cu cât distincția formulei decorative este mai înaltă. Orice plan pictat este menținut într'o dublă poziție. El deținește deopotrivă latura decorativă și latura reprezentativă a picturii. Depinde de intenția privitorului să valorifice pictura sub una din laturi sau sub cealaltă. Un acord de culoare, ce a putut fi gustat până la un moment dat pentru frumusețea lui plană, poate fi interpretat deodată sub raportul expresiei spațiale pe care o vehiculează. Pendularea de la o expresie la alta, constituie însăși tema artei lui Theodor Pallady, și în marginea ei, pictorul brodează variațiuni fermecătoare.

AUREL D. BROȘTEANU

CRONICA SPECTACOLELOR

Teatrele bucureștene, silite de criză, au căutat să-și organizeze un program mai unitar. Criteriul, însă, după care s'a pus o oarecare ordine în spectacole, a fost mai urât: idealul „cassei închise“. Dar, oricât de incompatibil cu arta ar fi acest criteriu, tot e bine că s'a luat, cel puțin din acest punct de vedere, un criteriu ca îndreptar, acolo unde, până mai ieri, domnea deplinul haos. Directorii și regisorii au trebuit să uite ambițiile personale, intrigile meschine ori sugestiile interesate ale unor artiști. Și-au dat seama că trebuie să se gândească și la public, în momentul în care acesta își numără mai cu grijă moneda. Așa că, deși vestejim cu tărie goana după rețetă, supralicitarea de piese-stupefiant pe care am văzut-o la toate teatrele noastre acest an, totuși o socotim ca un semn de îndreptare.

A te gândi însă să dai satisfacție publicului nu înseamnă să-i flatezi, număidecât, joasele instincte și sentimentele cele mai ieftine. Cel mai decăzut public va înțelege la un moment dat că este tras pe sfoară și, desmeticându-se, va părăsi teatrele. Așa se face că, după câteva „alunițe sub fustă“ și după „succesul“ titanic al valsului cu acelaș nume, publicul a obosit și nu a întârziat să-și arate decepția. Probă

„cassa“ care a început să rămână prea „deschisă“. Așa că problema publicului rămâne încă deschisă.

Este evident, că acest loc comun încă nu a pătruns în mințile directorilor teatrelor noastre. Că au de a face, la urma urmei, cu un *spectator*. Că acesta trebuie mulțumit, amuzat și înălțat. Totul se petrece în ipoteza cașicum publicul nici nu ar exista. E bun numai să plătească. Și plătește dacă afișul proclamă un titlu mai mult sau mai puțin pornografic. Dar se uită că omul vine la teatru atras de titlul josnic, însă fuge după aceea și nu mai vine la spectacol. Se simte umilit în momentul în care e socotit incapabil să se înalțe.

Deci, directorii de teatru, la acest sfârșit de stagiune, când trebuie să înceapă pregătirile pentru toamnă, să se gândească serios la public.

Cine e spectatorul nostru?

Problema aceasta pentru Molière, poate era mai ușoară. Spectatorul era Regele însuși Teatrul lui, după cum vom arăta-o într'un studiu amănunțit, era un teatru regalian. Făcut spre a aduce un divertisment în viața grea a Regelui, spre a promova în fața curtenilor regalitatea și buna purtare în fața suveranului. A fi pe placul regelui și a promova placul

regelui, față de problemă—o, nu atât de simplă,—cum i se puneă unui Molière,

Pentru un Pescator, problema este pusă în același termen. Numai că regele este masa, e o persoană colectivă.

Regele spectacolului, însă, este spectatorul. Spectacolul trebuie să-l amuze și să-l facă să se simtă ca un rege. Teatrul să fie o petrecere în fața unei curți de regi. Imperativul acesta, pentru cine vrea să-l înțeleagă, rezolvă problema teatrului. Tot ce vine mai departe este amănunt. Consecvențe multiple și practice ale postulatului spectacular pe care l-am enunțat.

* * *

Recitalul pe care Floria Capsali, împreună cu Gabriel Negri și Ion Filionescu l-au oferit de curând publicului, este o încoronare nemerită a acestui searbăd și venal an spectacular. Spectacolul pe care l-au dat la Opera Română (în aceasta să se înțeleagă numai localul, nu și concursul pe care rancunoasa Operă refuză să-l dea eforturilor artistice reale) a fost un adevărat spectacol pentru regi. Fiecare spectator a înțeles că asistă la o liturgică oficiere a artei.

Doamna Floria Capsali a atins, în dansurile executate, performanțe de un înalt atletism spiritual. A proclamat, în pașii ei, *modelul mersului*, a comunicat cu tărâmul magic al artei prin cifrele unei pure matematici a mișcărilor; ne-a meduzat sufletul prin pitheyace vibrații ale trupului ei.

Se poate spune că artista a ajuns la o artă consumată a dansului, în care savanteria se îmbină perfect cu erupțiile unui talent mereu reînnoit.

Elevul și partenerul dansatoarei, d-l Gabriel Negri, a isbit să se înalțe până la nivelul de artă al maestrei sale, ajungând un prețios colaborator.

Efeb în ce are pur acest cuvânt, posesor al secretului oscilațiilor și echilibrului, mânduitor cu tact al multiplelor gesturi, Gabriel Negri nu are mult pentru a ajunge prin performanțe nu numai ireproșabile, dar *revelante*, la statura *dansatorului*,

Insistăm asupra acestui recital, deoarece el con-

stitue pentru noi un punct de plecare al spectacolului românesc.

Tradiția spectacolului, fundamentele teatrului românesc nu se construiesc cu una cu două. Elemente din cele mai eteroclite și de cea mai variată valoare trebuie să fie, una câte una, adunate. Până ce tradiția unui Barbu Lăutaru și jocul lăutăresc, tradiția horei populare, teatrul popular de revistă, nu vor fi aduse să conveargă spre crearea adevăratului teatru românesc, până atunci nu vom avea teatru, ci numai simulacru de teatru, imitație după străini.

Și, până ce nu vom avea o tradiție de dans, de balet, iarăși nu vom avea spectacol.

Floria Capsali, prin eforturile ei personale și prin elevii ei, crează un *tip de dansator, un complex de mișcări, o siluetă de actor, o mimică*, având caracteristici autohtone. Toate aceste noutăți, necesare spectacolului românesc, și pe care numai Floria Capsali le-a creat până acum, vor fi amănunțite de noi, cu alt prilej. Deocamdată atragem atenția asupra influenței spectacolelor dansatoarei asupra întregii mișcări teatrale de la noi. Dacă n'ar fi decât influența ei asupra a nenumărați actori și s'ar vedea pentru ce, odată, oficialitatea trebuie să iasă din atitudinea inertă față de asemenea eforturi naționale și artistice.

Cert este că, grație unor eforturi de talia acestor artiști, se pun bazele adevăratului spectacol românesc. Cel puțin, spectatorii au simțit aceasta.

La piano, d-l Ion Filionescu a țesut, savant și cald, covorul de sunete necesar pașilor dansatorilor. D-l Filionescu, de altminteri e un pianist a cărui maturitate și al cărui elan trebuie subliniate. „Simtonia în blue”, la recentul concert al filarmoniceii, ne-a dovedit-o pe deplin. Nu ne temem să-l așezăm foarte aproape de Claudio Arrau. Machetele costumelor, datorite lui Mac Constantinescu, W. Sigfrid și G. Negri au dat spectacolului un lustru de noblețe pe care-l găsim la porțelanurile de Sèvres și de Dresda, la ceramicile grecești, la tablourile Renașterii.

Am avut o singură părere de rău: lipseau baletul și orchestra.

PAUL STERIAN

